

"El mundo está empezando a darse cuenta de que conservar el medio ambiente, és una inversión y no una externalidad, y el crecimiento y la ecología pueden y deben complementarse y fortalecerse mutuamente...De hecho el crecimiento y el medio ambiente son dos aspectos de un solo reto, el reto del desarrollo responsable".

R.A. Mittermeier

2. MARC TEÒRIC I CONCEPTUAL

2.1. Desenvolupament sostenible: Una aposta de futur

Avui en dia, un dels conceptes que més força ha adquirit entre els planificadors, polítics i experts és el de la sostenibilitat en l'ús dels recursos.

Tot i que és un concepte força escoltat i utilitzat, és necessari precisar-ne el seu significat conjuntament amb altres mots claus que sortiran de manera repetitiva al llarg de tot aquest treball. Un dels més utilitzats és el de desenvolupament sostenible. Segons R. Boullón (1996), en aquesta expressió la paraula desenvolupament significa: millorar, créixer. Si s'afegeix la condició de que sigui sostenible, llavors aquest desenvolupament ha de complir-se sense que perjudiqui la base de sosteniment del mateix i que la seva arrencada no suprimeixi altres activitats o les afecti en el seu funcionament. El desenvolupament aplicat a un país, una regió o una comarca, no és altra cosa que la optimització de totes les oportunitats que ofereix l'economia local i el territori sota l'orientació i control d'un pla. En el cas del desenvolupament sostenible l'objectiu és no alterar l'equilibri ambiental, perquè la condició primera és conservar l'essència del lloc. Però no s'ha de confondre desenvolupament sostenible amb conservacionisme pur, ja que aquest últim consisteix en deixar les coses tal com estan.

Les societats occidentals industrials han fallat en no percebre les conseqüències d'excedir-se, any rera any, en la utilització dels recursos. "L'alternativa a les actuals economies de malbaratament, ineficiència i abús és l'economia sostenible, un "Sant Grial" probablement factible, però teòricament molt difícil de caracteritzar. Assolir-ho és possiblement més una qüestió de fe i d'entusiasme que de definicions acadèmiques". (Soberón i Sarukhán, 1993)

Durant els últims anys, el debat públic mundial ha derivat cap al qüestionament del contingut i de les modalitats mateixes del desenvolupament, sempre a partir de la manifestació, a nivell social, d'una preferència a favor de la qualitat ambiental. És en aquest context que sorgeix el concepte de desenvolupament sostenible, que apunta cap a la compatibilització de la satisfacció de les necessitats i aspiracions socials d'avui, amb el manteniment dels equilibris biofísics indispensables per al propi procés de desenvolupament actual i futur. Un desenvolupament sostenible exigeix canvis institucionals de fons en el sistema de preus, en el marc normatiu i regulador, en l'estructura de participació i corresponsabilitat de tota la societat, i implica valorar i ponderar els costos ambientals en que incorreixen els processos de producció i de consum mitjançant les quantificacions dels beneficis econòmics i socials derivats de la protecció ambiental.

Soberón, Durand i Larson (1995) defensen que l'acumulació de capital ha vingut destruint les bases ecològiques de la producció i ara es reclama el propòsit d'internalitzar els valors potencials de la naturalesa per generar un procés de desenvolupament sostenible i sostingut.

Però tornem a l'origen. La paraula sostenibilitat és utilitzada per primera vegada l'any 1980 a l'Estratègia Mundial per la Conservació, i és definida com a desenvolupament sostenible per la UICN, el PNUMA i la WWF. Aleshores s'afirma que la sostenibilitat no és el contrari del desenvolupament, sinó que és un mitjà que utilitza els recursos naturals racional i limitadament, contribuint així a un millor desenvolupament, el qual a més de satisfer les necessitats del present, no compromet l'existència de recursos naturals necessaris per les futures generacions. Aquest concepte uneix doncs els de desenvolupament i conservació.

En un sentit més ampli, l'aprofitament sostenible dels recursos implica el comptar amb una economia que està orientada cap a la viabilitat, a llarg termini, de les poblacions, comunitats o ecosistemes que sostenen finalment a les societats i cultures humanes.

El desenvolupament sostenible és una nova alternativa que es va discutir seriosament a la Conferència de les Nacions Unides sobre Ambient i Desenvolupament (CNUMAD) el juny de 1992 a Rio de Janeiro. Una proposta dels països desenvolupats que posa seriosos reptes als països que no ho són, ja que és una nova forma de desenvolupament.

Com a resultat d'aquesta Conferència va sorgir l'Agenda 21, un pla d'acció aplicable als anys 90 i fins ben entrat el segle XXI, que elabora estratègies i un programa de mesures integrades per aturar i invertir els efectes de la degradació ambiental i per promoure un desenvolupament compatible amb el medi ambient i sostenible en tots els països. (CNUMAD, 1992)

Segons la CNUMAD, al llarg dels anys el sistema econòmic internacional ha afavorit la sobreexplotació de matèries primeres, especialment als països en desenvolupament i sovint amb uns costos ambientals greus. El mateix sistema ha fet també que les fràgils economies dels països en desenvolupament siguin enormement vulnerables als canvis de les condicions econòmiques mundials, sobre les quals tenen poc control. La transició cap a un desenvolupament sostenible exigeix una utilització molt més efectiva dels recursos i també la consideració dels impactes ambientals i econòmics d'aquesta utilització. S'han d'atribuir uns valors econòmics més reals al medi ambient i als nostres recursos naturals.

Per dur a terme aquestes accions cal una aliança global en la que totes les nacions adoptin compromisos polítics, socials i econòmics, tant a nivell individual com col·lectivament. L'Agenda 21 es basa en la premissa que el desenvolupament sostenible no és només una opció, sinó un imperatiu, tant en termes ambientals com econòmics, i que, tot i que la transició cap a un desenvolupament sostenible serà difícil, és totalment factible. Requereix un gran canvi en les prioritats dels governs i de les persones, ja que implica la integració plena de la dimensió ambiental dins de les polítiques econòmiques i la presa de decisions en tots els camps de l'activitat, a més d'un gran desplegament de recursos humans i financers a nivell nacional i internacional.

Aquest deteriorament ambiental global és el resultat de models insostenibles en certes formes de consum i dels processos productius. Es va destacar a la conferència de Rio de Janeiro que la protecció ambiental en els països en desenvolupament s'ha de considerar com una part integrant del procés de desenvolupament. (CNUMAD, 1993). Aquest no és un concepte nou, ja que en l'informe de 1987 de la Comissió Mundial sobre Medi Ambient i Desenvolupament es va reconèixer que les mesures internacionals de protecció ambiental havien de tenir en compte els desequilibris globals existents en la producció i el consum.

Per garantir un model sostenible, és essencial la integració del desenvolupament i el medi ambient en tots els nivells de la presa de decisions polítiques i econòmiques. Les polítiques i els projectes de desenvolupament nacional haurien de ser plenament conscients dels efectes sobre el medi ambient i incloure el cost de l'esgotament dels recursos naturals en el valor de la qualitat ambiental dins els sistemes de comptabilitat nacionals. L'ús sostenible dels recursos naturals per al desenvolupament ha d'assegurar uns nivells de vida equitatius.

Per tal d'aplicar les accions de l'Agenda 21, s'han de proporcionar a totes les nacions una sèrie de mitjans essencials. La integració del medi ambient i el desenvolupament s'ha de reflectir en una reorientació de les actituds, en els canvis, en la presa de decisions i en els sistemes de dades i d'informació per a la planificació i l'aplicació, en el seguiment i la disponibilitat d'una informació acurada i adequada per part dels qui prenen les decisions.

Hi ha hagut un debat internacional i regional sobre la concepció del desenvolupament sostenible, i de la seva traducció en gran directrius per la seva aplicació en cada país i per la definició de compromisos internacionals en diversos temes. Els documents de diferents fòrums regionals a l'any 1994, com el de la

Declaració de Guácimo a Limón¹, Costa Rica i la Declaració de CONCAUSA (*The Central America-US Joint Accord on Biodiversity, Energy, Environmental Legislation and Trade and Investment*) a Managua, Nicaragua, mostren com les elaboracions centreamericanes han enriquit i concretat els resultats dels fòrums de les Nacions Unides i d'altres institucions internacionals i regionals, en benefici de les polítiques de desenvolupament sostenible que estan aplicant cada un dels països d'Amèrica Central i en general a tota l'àrea d'estudi.

El trànsit cap a un desenvolupament sostenible exigeix uns canvis en els nostres patrons de consum i en els nostres sistemes productius de tal dimensions i qualitat, que planteja la necessitat d'incloure la conformació d'una extensa base social. Un dels aspectes clau d'aquest procés és l'assimilació social dels valors, propòsits i estratègies associades a la sostenibilitat.

La idea d'assolir una modalitat de desenvolupament sostenible pressuposa un llarg trànsit que comença per cancel·lar o disminuir a mínims acceptables els efectes generats pels processos que degraden el medi i els recursos naturals.

El desenvolupament sostenible ha estat un concepte que s'ha difós molt ràpidament i està en boca de tothom, moltes vegades sense avaluar el seu veritable significat. La majoria de les vegades es sintetitza dient que desenvolupament sostenible és un tipus de desenvolupament que respon a les necessitats del present sense comprometre la capacitat de les generacions futures (Informe Brundtland). Però és quelcom més. Com diu Calderón (1995), implica quatre pilars: sostenibilitat ambiental, creixement econòmic, equitat i participació. La sostenibilitat ambiental significa que els recursos naturals que s'utilitzen han de romandre en les mateixes o millors condicions en que es van trobar, o recuperar-los i mantenir-los fins a assegurar-nos que se'n podrà disposar constantment en un futur. En quant al creixement econòmic, l'autor es refereix a l'augment de la base dels nostres recursos: econòmics, humans, socials i naturals. L'equitat és la capacitat d'oferir a tots els individus les mateixes oportunitats per desenvolupar-se. Finalment, la participació és que tots els sectors de la societat han de prendre part en el disseny, planificació i execució de les accions en el desenvolupament sostenible.

El principi d'equitat és, doncs, indisociable dels objectius del desenvolupament sostenible, i més que una qüestió de solidaritat, és a dir, d'un compromís amb els drets de les generacions futures de disposar de recursos pel sosteniment i el

¹ Font: www.cepis.org.pe/eswww/historic/aliacame

desenvolupament, es tracta d'un principi d'equitat intrageneracional, això és, de l'accés dels grups socials actuals als recursos ambientals del planeta.

L'equitat en el marc de la sostenibilitat no es resol mitjançant l'assignació de drets de propietat per part de l'Estat perquè la naturalesa tingui un preu i pugui ser regulada pel mercat. Els drets de propietat es defineixen mitjançant els moviments socials per l'apropiació de la naturalesa i mitjançant pràctiques alternatives de l'ús dels recursos.

Lògicament, és necessari un ritme constant de creixement, però no a qualsevol preu. Hi ha d'haver sempre un equilibri i no solament és necessari no contaminar, sinó també protegir i conduir els objectius i les estratègies de protecció del medi ambient perquè no siguin incompatibles amb els objectius de desenvolupament econòmic. Per això és molt important planificar i organitzar les activitats i tenir en compte la sostenibilitat, perseguint la millora del nivell i de les condicions de vida de la població així com la participació de tota la societat per poder obtenir beneficis.

Per Marín i Mendaro (1996) “l'opció del desenvolupament sostenible es basa en la idea de que és possible conservar el nostre capital natural i cultural sense comprometre el futur, i que aquesta aspiració pot ser compatible amb el desenvolupament en el present”.

En aquesta pràctica de desenvolupament sostenible, però, els productors retenen el que els convé. Moltes vegades prenen part en el desenvolupament i deixen la part sostenible quan aquesta va en contra dels seus interessos econòmics immediats, i en contra de les condicions del mercat que segueixen sense canviar, com afirma M. Matly (1997).

2.2. Turisme sostenible

Per Dachary (1996) “la idea d'associar el turisme al desenvolupament sostenible arranca de dues premisses: la primera sosté que és l'activitat dominant en molts dels països de l'àrea d'estudi i, a més a més, l'activitat més dinàmica; la segona indica que aquesta activitat pot generar un model equilibrat conegut com desenvolupament sostenible davant de la fragilitat dels ecosistemes”.

La zona d'estudi és una de les regions econòmiques i polítiques més importants del món. Això es deu a les seves riqueses naturals, recursos importants per a la indústria, però també per una activitat com el turisme, que cada vegada té més

rellevància, arribant a convertir-se en la principal activitat i font d'ingressos per molts països de la regió o un model a assolir en un futur immediat.

En el transcurs de la dècada dels 70, el model de desenvolupament turístic es transforma en l'estratègia de desenvolupament d'alguns països, però com molt bé diu Dachary (1996), en el turisme, al igual que en els models de desenvolupament via industrialització, conviuen dues opcions contradictòries: un model propi del país receptor d'acord amb les possibilitats de desenvolupament de l'economia i el medi ambient en sentit ampli: cultura, paisatge, població i per un altre costat, un segon model de desenvolupament turístic global, basat en premisses del mercat emissor i no en l'economia del país receptor.

Molts països de l'àrea han optat per aquest segon model. La manca de lleis adequades per regular-ho ha fet que l'Estat no estigui en condicions d'exercir un control efectiu sobre els inversionistes, que generen especulacions i hipotequen el destí de la regió al causar greus problemes ambientals. Cal tenir també en compte l'alt cost de les inversions en infraestructura i incentius que realitza l'Estat per beneficiar a uns pocs inversors. Per aquests motius és imprescindible que es controlin les zones o els pols destinats al turisme i que es porti a terme una bona política de planificació turística.

Si el turisme s'ha contemplat com una alternativa important per al desenvolupament dels països del tercer món, convé anticipar-se als possibles efectes ambientals que apareixerien i que anirien en contra del propi desenvolupament turístic i econòmic. Ecologia i turisme han de fondre's en un context que inclogui la potencialitat ecològica d'un ambient donat i les perspectives d'extreure d'aquesta el recurs turístic. Això vol dir que el turisme, com fenomen espacial, ha d'ajustar-se a les normes d'ordenament ecològic.

És necessari tenir present que el turisme és una de les possibilitats d'utilització dels recursos naturals que, a l'igual que altres, ha d'orientar-se cap a un ús racional dels mateixos i amb l'objectiu principal d'incrementar el nivell de vida de les poblacions on es donen els recursos .

El turisme sostenible és l'única alternativa viable per que aquesta activitat subsisteixi a llarg termini, ja que busca que aquest es desenvolupi d'una manera diferent a com s'havia fet fins ara. El seu principi fonamental és el de preservar i mantenir el medi ambient a través de la utilització i l'aprofitament racional dels recursos, tant naturals com culturals. Per aconseguir-ho es requereix d'una concertació entre tots els sectors que intervenen en el turisme, com són el govern, les empreses, la comunitat local i la societat en general: els quals tenen que treballar en estreta col·laboració i interdependència per tal que els beneficis es vegin reflectits en cadascun d'ells.

En aquests darrers anys un ampli ventall de debats i conferències internacionals reflexen la preocupació dels governs i institucions internacionals sobre aquest tema que ens ocupa en aquest apartat. En aquest temps s'han debatut quins són els avantatges i principis d'un turisme sostenible, servint de marc i de guia per a les autoritats ambientals i turístiques de molts països. Les cites més importants en les que s'han arribat a conclusions, compromisos i iniciatives més importants, que han marcat un abans i un després, són les que a continuació s'exposen:

- a) *Conferencia Internacional sobre Comercio, Turismo y Medio Ambiente*, celebrada a Vancouver, Canadà, el 1990, que va emetre una estratègia pel desenvolupament turístic sostenible en la que es recomanava a les autoritats ambientals i turístiques dels països participants prendre mesures específiques per millorar la faceta ambiental de la indústria turística, com es pot comprovar en el quadre 2.1.

Quadre 2.1: Principis del turisme sostenible: Conferència de Globe'90

- La planificació del turisme i el seu desenvolupament han de ser part de les estratègies del desenvolupament sostenible d'una regió, província o nació. Aquesta planificació ha d'implicar la població local, el govern, les agències de turisme, etc. per a que proporcioni els majors beneficis possibles.
- Les agències, corporacions, grups i individus, han de seguir principis ètics que respectin la cultura i el medi ambient de l'àrea, l'economia i la forma tradicional de vida, el comportament de la comunitat i els principis polítics.
- El turisme ha de ser planificat d'una manera sostenible, tenint en compte la protecció del medi ambient.
- El turisme ha de distribuir els beneficis equitativament entre els promotors del turisme i la població local.
- És necessària bona informació, investigació i comunicació de la naturalesa del turisme, especialment dirigida a les poblacions locals, donant prioritat a un desenvolupament durable, el que implica la realització d'una anàlisi continuada i un control de qualitat sobre els efectes del turisme.
- La població ha d'implicar-se en la planificació i desenvolupament dels plans locals, conjuntament amb el govern, els empresaris i altres interessats.
- Al començament d'un projecte cal fer una anàlisi integrada del medi ambient, la societat i l'economia, donant diferent consideració als diferents tipus de turisme.
- Els plans de desenvolupament del turisme han de permetre a la població local que es beneficiï d'ells o que pugui respondre als canvis que es produeixen en la situació inicial.

Font: OMT (1998); Globe (1990)

- b) En el marc de l'Agenda XXI, document redactat en la Conferència de Rio de Janeiro el 1992, l'OMT, el Consejo Mundial de Viajes y Turismo i el Consejo de la Tierra van elaborar l' *Informe Agenda XXI para la Industria de los Viajes y del Turismo: hacia un desarrollo ambientalmente sostenible*. Aquest programa formula, veure el quadre 2.2, el paper específic que la indústria dels viatges i turisme ha de dur a terme per aconseguir els objectius de l'Agenda XXI. (Vera, F. (coord.); López, F.; Marchena, M.; Antón, S., 1997)

Quadre 2.2: Agenda XXI para la Industria de los Viajes y del Turismo

- Els viatges i el turisme han d'ajudar a les persones a portar una vida saludable i productiva amb harmonia amb la naturalesa.
- Els viatges i el turisme han de contribuir a la conservació, protecció i restabliment dels ecosistemes de la terra.
- Els viatges i el turisme han d'estar basats en pautes de producció i consum sostenibles.
- Les nacions han de cooperar en la promoció d'un sistema econòmic obert en el qual el comerç internacional dels serveis de viatges i turisme pugui exercir-se segons bases sostenibles.
- Els viatges i el turisme, la pau i el desenvolupament i la protecció del medi ambient són qüestions interdependents.
- La tendència al proteccionisme en el comerç dels serveis de viatges i turisme ha de detenir-se o invertir-se.
- La protecció del medi ambient ha de formar part integrant del procés de desenvolupament turístic.
- Els problemes del desenvolupament turístic han de tractar-se amb la participació dels ciutadans interessats, amb l'adopció de les decisions de planificació adequades a escala local.
- Les nacions han d'advertir-se entre elles de les catàstrofes naturals que puguin afectar els turistes o les zones turístiques. Els viatges i el turisme han d'utilitzar la seva capacitat de crear llocs de treball, en la major mesura possible, per les dones i per la població autòctona.
- El desenvolupament del turisme ha de reconèixer i recolzar la identitat, la cultura i els interessos de la població autòctona.
- La indústria dels viatges i del turisme han de respectar les lleis internacionals de protecció al medi ambient.

Font: (Vera, F. (coord.); López, F.; Marchena, M.; Antón, S., 1997)

- c) Per últim, cal destacar *La Declaración de Lanzarote*, com a resultat de La Conferència Mundial sobre Turisme Sostenible que va tenir lloc a les Illes Canàries, Espanya, el 1995. Allí es va emetre una declaració de divuit punts, recollits en el quadre 2.3, en que es fa una crida a la comunitat internacional per utilitzar els recursos naturals d'acord amb la seva capacitat de regeneració i assimilació, millorar la qualitat de la vida de la població dels destins turístics, fomentar projectes turístics que contribueixin a la millora de l'ambient, etc. Aquesta conferència va ser organitzada per la UNESCO, el PNUD, la Unió Europea i l'OMT. La Declaració de Lanzarote invoca la Declaració de Manila sobre Turisme Mundial i la Declaració de la Haia.

El desenvolupament turístic sostenible, com ja s'ha anat veient en els diferents quadres abans exposats, ha de buscar utilitzar racionalment tots els recursos, mantenint l'essència cultural i els ecosistemes, per poder satisfer les necessitats econòmiques, socials i estètiques de les regions, ja sigui a curt o llarg termini. Per aconseguir aquests principis és necessari establir un respecte pel medi ambient i els ecosistemes, per la història i la cultura, per les aspiracions de les comunitats locals i pels mateixos turistes.

Quadre 2.3: Carta de Turismo Sostenible de Lanzarote

- 1- El desenvolupament turístic ha de ser suportable ecològicament a llarg termini, viable econòmicament i equitatiu des d'una perspectiva ètica i social per a les comunitats locals.
- 2- El turisme haurà de contribuir al desenvolupament sostenible, integrant-se en l'entorn natural, cultural i humà.
- 3- El reconeixement de les tradicions de les comunitats locals, i el recolzament a la seva identitat, cultura i interessos han de ser referents obligats.
- 4- La contribució activa del turisme al desenvolupament sostenible implica la participació de tots els nivells: local, regional, nacional i internacional.
- 5- La conservació, la protecció i la posada en valor del patrimoni natural i cultural representa un autèntic repte cultural, tecnològic i professional.
- 6- La qualitat ha de ser objectiu prioritari.
- 7- El turisme ha d'integrar-se i contribuir de forma positiva al desenvolupament econòmic local.
- 8- Deu, així mateix, millorar la qualitat de vida de la població i incidir en l'enriquiment sociocultural de cada destí.
- 9- La planificació integrada del turisme ha de ser elaborada per governs i autoritats competents amb la participació d'ONGs i comunitats locals.
- 10- És necessari investigar en profunditat sobre l'aplicació d'instruments ecològics, jurídics i fiscals que assegurin l'ús sostenible dels recursos en matèria turística.
- 11- Les zones més vulnerables ambiental i culturalment i les més degradades rebran ajut financer i tècnic especial.
- 12- La promoció de formes alternatives de turisme i el foment de la diversificació dels productes turístics són garantia d'estabilitat a mig i llarg termini.
- 13- Tots els sectors implicats hauran d'impulsar la creació de xarxes obertes d'investigació i difusió de coneixements útils en matèria de turisme sostenible.
- 14- Una política turística de caràcter sostenible requereix sistemes de gestió, estudis de viabilitat que permetin la transformació del sector, projectes de demostració i altres de cooperació internacional.
- 15- La indústria turística, en col·laboració amb els organismes i ONGs, han de dissenyar marcs específics d'accions positives i preventives.
- 16- Atenció especial es prestarà al transport, l'ús d'energies i recursos no renovables, el reciclatge i la minimització de residus en les instal·lacions turístiques.
- 17- És fonamental que s'adoptin i posin en pràctica codis de conducta.
- 18- S'hauran de posar en pràctica mesures per informar sobre el contingut i els objectius de la Conferència de Lanzarote.

Font: www.solidea.org/Aree/turismo/lanzaesp.htm

L'activitat turística ha d'estar ben planificada (a nivell nacional i local) i integrada amb les altres activitats, amb la comunitat i amb el medi. S'ha d'implicar a la població local en el disseny i la planificació del turisme. La completa participació de les comunitats locals en el sector turístic, no sols beneficia a aquestes i al medi ambient, sinó que també millora la qualitat de les experiències turístiques, el nivell de vida de les comunitats receptores al crear fonts de treball i oportunitats de creixement a la població i contribuir al desenvolupament de serveis paral·lels per oferir una millor atenció al turista.

Cal també integrar els principis de turisme sostenible a la pràctica comuna, mitjançant la capacitació i l'entrenament de personal local, a tots els nivells, cosa que millora la qualitat d'un producte turístic.

És important també difondre els avantatges i oportunitats que l'activitat turística brinda a l'economia i l'ambient, ja que amb una bona gestió d'aquests, es poden

percebre ingressos significatius, els quals serien de gran ajuda per mantenir i millorar la prosperitat del país, aplicant-los també a la conservació dels recursos naturals. La conservació i l'ús sostenible dels recursos naturals, culturals i socials, és fonamental per un èxit a llarg termini.

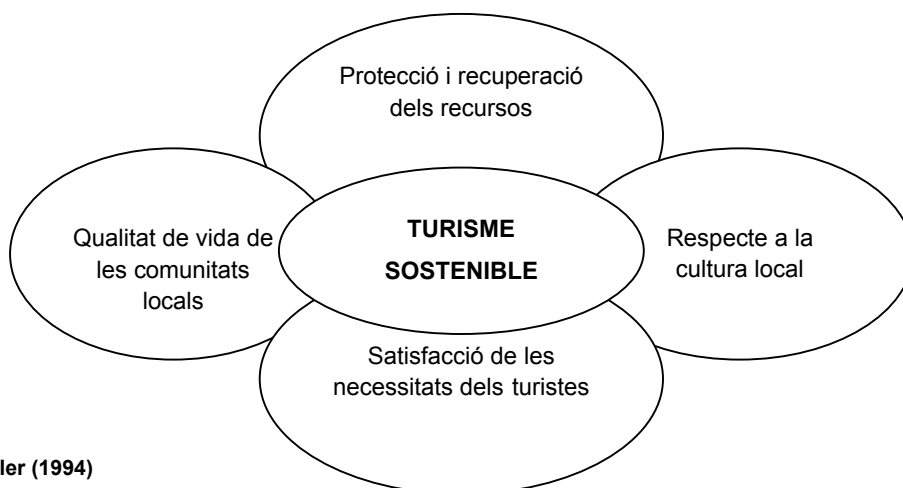
Mantenir i promoure aquesta diversitat natural, cultural i social és essencial pel turisme sostenible, perquè crea una base sòlida.

Els agents turístics han de preocupar-se de proporcionar experiències de la més alta qualitat als turistes, ja que les necessitats actuals d'aquests són cada cop més exigents i requereixen d'un tracte personalitzat amb serveis altament qualificats que es conjuntin amb un medi ambient i uns atractius turístics òptims. La mercadotècnia que proporciona al turista una informació completa i responsable, incrementa el respecte pels ambients naturals, socials i culturals dels destins i augmenta d'aquesta manera la satisfacció dels consumidors. El turisme ha de crear una conscienciació i una educació ambiental. (Masri de Achar i Robles, 1997)

I per últim destacar que un dels principis més importants per assolir un veritable turisme sostenible és que s'han d'establir mecanismes de coordinació entre els diferents sectors implicats en l'activitat turística.

Amb l'objectiu de resumir i definir quins serien els principis i objectius pràctics d'un turisme sostenible, Müller crea un pentagrama conformat per cinc elements en el que aquest s'ha de basar:

Figura 2.1: Principis del turisme sostenible

Font: Müller (1994)

Les accions i estratègies, però, per assolir aquestes fites del turisme sostenible, en canvi, no estan tan ben definides.

Arran d'aquestes premisses i recomanacions internacionals sobre la necessitat de prendre mesures urgents i d'apostar per un canvi en el desenvolupament turístic, la Conca del Carib va posar en marxa el projecte: Zona de Turismo Sostenible del Caribe. (Lozano, 1998)

Quan es parla de la Conca del Carib, s'està fent referència, a un total de vint-i-cinc països², entre els que hi són presents els països que conformen la nostra àrea d'anàlisi. En tots ells els impactes derivats del turisme són amplis. Si bé és cert que cadascun dels països als que es fa referència es troben en un ritme de desenvolupament turístic diferent, tots ells pateixen en major o menor mesura problemes com la contaminació per petroli, que incideix en l'ecosistema marí i sobre les activitats turístiques en particular. Altres impactes generals com la brossa, les deixalles, l'alt nivell contaminant del tràfic marítim turístic, una sobredensitat de submarinistes sense control, la creació d'urbanitzacions litorals amb canals de navegació, etc., han fet que un ecosistema tan fràgil com són els esculls de corall estiguin en perill, sense pensar que aquests tenen molt a veure amb la existència de platges de sorra fina i un mar turquesa, la raó de ser del Carib.

L'impacte visual de la infraestructura d'allotjament també ha estat i segueix sent molt important. Les costes de la regió, unes zones fràgils, han estat envaïdes massivament per grans complexes turístics, molts cops inadequats. És, per tant, davant d'aquest marc extrapolable a molts indrets del món el que va fer que els planificadors i polítics de la zona apostessin per un canvi en el turisme.

Donada la importància del turisme i de la problemàtica ambiental que d'ell es deriva, el desenvolupament turístic s'ha convertit en l'exemple més clar de la necessitat d'harmonitzar el creixement econòmic amb el medi ambient. Per tant, parlar de les relacions entre el turisme i l'ecologia és un tema obligat en els moments actuals en que es planteja una revisió dels esquemes de desenvolupament com a premissa per a la protecció del medi ambient.

² Membres de l'AEC: Antigua i Barbuda, Bahames, Barbados, Belis, Colòmbia, Cost Rica, Cuba, Dominicana, El Salvador, Granada, Guatemala, Guyana, Haití, Hondures, Jamaica, Nicaragua, Panamà, República Dominicana, St. Kitts i Nevis, Santa Lucia, San Vicente i les Granadines, Surinam, Trinitat i Tobago, Mèxic i Veneçuela. També hi han Estats i territoris amb participació com a membres associats, a saber: Anguilla, Bermuda, Illes Verges Britàniques, Illes Caiman, Montserrat, Puerto Rico, Illes Turcos i Caicos, Illes Verges dels Estats Units, França a títol de Guadalupe, Guyana i Martinica, Regne dels Països Baixos per : Aruba y Antilles Holandeses.

Després de diverses reunions del Comitè especial de turisme de l'Associació dels Estats del Carib, a saber, març del 1997 a Santo Domingo, setembre del mateix any a Puerto España i el mes següent a Mèxic, el febrer del 1998 a l'Havana i finalment durant els dies 16 i 17 d'abril del 1999, es va declarar finalment la Zona de Turisme Sostenible del Carib (ZTSC) a Santo Domingo³.

En aquesta declaració es van considerar els següents punts de partida:

- 1- Que el desenvolupament turístic sostenible és una condició indispensable pel desenvolupament socioeconòmic a llarg termini.
- 2- Que el desenvolupament turístic sostenible és una resposta apropiada als reptes ambientals, socials, culturals i de participació comunitària en la regió.
- 3- Que les tendències dels mercats turístics nacionals, regionals e internacionals s'orienten cap a l'aprofitament sostenible dels recursos.
- 4- Que existeix la voluntat i el compromís polític dels caps d'Estat i de Govern de la AEC per crear i enfortir la Zona de Turismo Sostenible del Caribe.

Pels efectes de la creació de la Zona de Turisme Sostenible del Carib s'entén que el turisme sostenible és una forma de desenvolupament, producte d'una política deliberada, en el marc del planejament, on s'articulen de manera permanent i harmònica l'operació rendible del sector turístic amb la previsió i el control eficaç de l'impacte ambiental i cultural i la participació de les comunitats en els beneficis generats per l'activitat.

S'identifica el turisme com l'activitat en que l'Associació ha aconseguit els avenços més significatius. Es reconeix que el turisme sostenible constitueix una resposta adequada als reptes que representa incrementar les taxes de creixement de llocs de treball i captació de divises, la protecció i preservació del medi ambient i els recursos naturals, la protecció del patrimoni i els valors culturals. Recolzar la participació comunitària, així com la participació d'interessos locals en aspectes del procés de desenvolupament del turisme, formulació de polítiques, planificació, maneig, propietat i distribució dels beneficis generats per a aquesta activitat.

Es basen en el compliment dels compromisos concretats en l'Agenda 21, recolzant les activitats destinades a la protecció i conservació del medi ambient i els recursos naturals. Igualment es recolzen els esforços de CARICOM (*Caribbean Community*) perquè el Mar del Carib sigui declarat com Zona Especial, en el context del Desenvolupament Sostenible, i es proposa que aquest tema s'integri dins de l'Estratègia Ambiental del Carib.

³ Font: www.acs-aec.org/Tourism/

Quadre 2.4: Principis d'acord de la ZTSC:

- 1- La sostenibilitat com a condició. El desenvolupament del Turisme en la zona ha de fonamentar-se en els criteris de la sostenibilitat.
- 2- La regió com a unitat. La Zona de Turismo Sostenible del Caribe representa una unitat cultural, socioeconòmica i biològicament rica i diversa. Aquesta unitat comparteix una diversitat única i un producte turístic complementari que és internacionalment competitiu.
- 3- El turisme com a eix fonamental de les economies. El turisme representa per gran part del Estats Membres Associats de la AEC, el principal motor de desenvolupament socioeconòmic, pel que podem dir que és un instrument estratègic pel desenvolupament sostenible dels països.
- 4- La cooperació com a via per aconseguir els objectius de la Sostenibilitat Turística. La cooperació mútua, permanent i unificadora entre els membres de la AEC, constitueix un principi per l'acció mancomunada encaminada a aconseguir els objectius del desenvolupament sostenible a la regió.
- 5- El consens com a base de la sostenibilitat. L'execució de les accions per la posada en pràctica de la sostenibilitat requereix el consens entre el govern, el sector privat i la comunitat.
- 6- La sostenibilitat necessària per a la competitivitat. Les polítiques orientades al desenvolupament del turisme sostenible han de generar estratègies que responguin als reptes de la competitivitat internacional.

Font: www.acs-aec.org/Tourism/

Per aconseguir l'establiment d'aquesta zona, els estats, països i territoris de la AEC proposen una sèrie d'estratègies que de forma resumida s'indiquen a continuació i les quals giren al voltant de conceptes com identitat, participació comunitària, planificació, educació i capacitació, etc. Així com unes accions que es troben detallades en l'annex1.

- 1- Contribució a consolidar la identitat caribenya i protegir els valors culturals, procurant conformar una imatge i una autopercepció unificada de la regió com a destí turístic.
- 2- Participació de les comunitats en la presa de decisions, planificació, el desenvolupament i els beneficis de l'activitat turística.
- 3- Desenvolupament i aplicació de models de preservació, conservació i aprofitament sostenibles del medi ambient a les àrees d'ús turístic.
- 4- Desenvolupament, aprofitament, difusió i transparència de les tecnologies sostenibles.
- 5- Adopció de polítiques i instruments econòmics, sectorials i financers que propicien el desenvolupament turístic sostenible.
- 6- Desenvolupament de la demanda mitjançant l'augment del valor agregat del producte turístic del Carib basat en el desenvolupament sostenible, aprofitant els mecanismes regionals existents.
- 7- Educació, Capacitació i Conscienciació en Turisme Sostenible que contribueixi a millorar la qualitat de vida de les comunitats, la qualitat de la prestació del servei i el nivell educatiu dels prestadors del servei i dels turistes.
- 8- Elaboració, adequació i ratificació dels marcs legals i normatius, nacionals, regionals i internacionals que permeti la consolidació de la Zona de Desarrollo

Turístic Sostenible del Caribe, incloent mecanismes que possibilitin la participació de la comunitat.

- 9- Identificació de les aportacions del turisme a favor de la sostenibilitat mitjançant la creació de sistemes d'indicadors homogenis.
- 10- Desenvolupament dels serveis de transport d'interconnexió regional que enforixin el Carib com a multidestí.
- 11- Concertació amb el sector privat en el disseny i aplicació de programes conjunts orientats a la consolidació del desenvolupament turístic sostenible.

Els nous projectes turístics, com demostra el projecte de creació i consolidació de la Zona de Turismo Sostenible del Caribe, han d'incorporar la preocupació ecològica com una dimensió intrínseca. "Noves perspectives econòmiques, educatives, i ecològiques són l'horitzó que sembla que es perfila per assolir un renovat estil de desenvolupament d'acord amb els reptes que es plantegen a la fi d'aquest segle XX". (Gómez ,1990)

En la dècada dels 90 també han aparegut altres projectes a la regió que s'emmarquen dins d'aquesta recerca d'un desenvolupament turístic sostenible, i que a continuació es destaquen:

- a) Alianza Centroamericana para el Desarrollo Sostenible, (ALIDE). Conjunt de polítiques, programes i accions amb les que es persegueix impulsar un canvi d'esquema de desenvolupament cap a la sostenibilitat econòmica i ambiental dels països de la regió. Aquesta iniciativa va ser emesa pels governs de Costa Rica, El Salvador, Guatemala, Hondures, Nicaragua, Panamà i Belize durant la Cimera Ecològica d'Amèrica Central que va tenir lloc a Managua el 1992. Entre els seus objectius es troba el de propiciar un equilibri dinàmic entre la conservació de l'ambient i el desenvolupament turístic, respectant el patrimoni cultural dels pobles centreamericans. Una de les seves àrees prioritàries d'acció consisteix en recolzar programes i projectes de turisme ecològic i sostenible.
- b) Declaració de Tuxtla II (Mèxic), que va tenir lloc el 1996 per iniciativa dels governs d'Amèrica Central i Mèxic, dirigida a l'establiment de mecanismes de diàleg i concertació per analitzar assumptes d'interès comú, inclosos el turisme i el medi ambient. A partir d'aquesta declaració es va adoptar un Pla d'Acció que contempla la instrumentació d'un *Plan Maestro de Desarrollo Turístico del Mundo Maya*, sota criteris de sostenibilitat, així com la posada en funcionament d'un sistema d'informació turística de l'Organització del Món Maia.
- c) A la ciutat d'Antigua (Guatemala), el 1996, amb la participació de Mèxic, Hondures, Belize, El Salvador, Hondures i la mateixa Guatemala, es va constituir el Mundo Maya, projecte turístic regional que busca la creació d'un nou concepte de turisme, una oferta diversificada de serveis per a un nou tipus

de demanda, unint la cultura amb l'ecologia i afavorint el desenvolupament dels pobles de l'àrea.

Com s'ha anat veient al llarg d'aquest apartat i en les actuacions i propostes futures dels diferents països, avui en dia el sector turístic per ser competitiu ha d'adaptar-se a les exigències d'un nou model de desenvolupament que busca la rendibilitat econòmica a curt, mig i llarg termini, la integritat ambiental i la integritat socio-cultural. Aquests principis, per assolir la tant desitjada sostenibilitat, semblen estar assumits i estar prou clars per a les autoritats i diferents agents implicats en el sector turístic; el problema, però, es presenta a l'hora de dur-los a terme i com fer-ho.

El gran repte i risc que segons H. Ceballos (1998) es presenta en aquest moment és “no tornar a caure en els errors del passat, que van convertir molts espais turístics en l'insípid i degradat paisatge (natural i cultural) que avui es deplora. Seria lamentable que ara es dirigeixi la mirada a l'interior de molts països amb la mateixa mentalitat del negoci ràpid i fàcil que significa la imposició de patrons d'un turisme barat, artificial i vulgar. El turisme, a la fi del segle XX i a nivell mundial, ha de convertir-se en un fenomen de desenvolupament sostenible que ajudi a preservar justament els valors, tant naturals com culturals, que constitueixen la base de l'atractiu turístic, i a oferir noves opcions socioeconòmiques a les poblacions locals, sobretot en certes àrees rurals deprimides”.

2.3. Ecoturisme: definicions i principis

En l'actualitat el turisme està vivint una etapa de canvis intensos, producte de transformacions econòmiques, tecnològiques i socials.

Segons l'OMT en la seva publicació *Turismo: Panorama 2020*, durant el període 1995-2020 hi ha una sèrie de factors determinants i d'influències importants en relació amb l'activitat turística internacional que es poden englobar en: factors econòmics, tecnològics, polítics i demogràfics. Dins el fenomen de la globalització, apareix un conflicte nou en els països en desenvolupament entre identitat i modernitat i l'exigència de reconeixement del seus propis drets per part de grups definits per característiques ètniques, religions i per les estructures socials. Dins de l'àmbit local de la globalització, el factor de la conscienciació socioeconòmica no és res més que un increment de la conscienciació pública en qüestions socioculturals i mediambientals i l'adquisició de més informació provinent dels mitjans de comunicació en relació als problemes que afecten el món. Altres fenòmens característics són la creixent congestió urbana en els països industrialitzats i

especialment en els països en desenvolupament; el factor de la comercialització, és a dir, la utilització de la tecnologia electrònica per identificar i comunicar amb el sector i els segments de mercat i, per últim, el que denominen "canvi de l'economia de "serveis" a "l'economia d'experiències", on el centre d'atenció passa a ser proporcionar experiències úniques que interessin personalment el consumidor.

Però també s'ha pogut observar que el turista, el consumidor, i la demanda en general, han sofert canvis (culturals, d'actitud, motivacionals, etc.) en aquests últims anys. Segons l'OMT en la guia que publica per els administradors locals, aquests han d'estar al dia respecte les tendències principals del turisme a nivell internacional amb l'objectiu de planificar un desenvolupament turístic que satisfaci les expectatives actuals i futures dels turistes i que aconsegueixi la sostenibilitat del sector.

Els canvis en la demanda que més es destaquen són els següents:

- Creix el nombre de turistes que desitgen participar en activitats recreatives, esportives i d'aventura i conèixer la història, cultura, naturalesa i vida silvestre de les zones que visiten. Avui en dia, els turistes són més actius física i intel·lectualment que abans. El turista actual té accés a informació de qualitat i vol conèixer el destí, així com els serveis dels que pot gaudir.
- Augmenta el nombre de turistes que cerquen nous destins i nous productes turístics. A aquest tipus de turista que cerca àrees no turístiques i noves experiències, Plog el denomina "al·locèntric" (OMT, 1998). D'això en deriven moltes oportunitats de desenvolupament de noves zones turístiques i de millora i ampliació dels destins actuals. Es parla de personalització dels viatges, i el cert és que els turistes d'avui en dia volen participar en el disseny del seu propi viatge.
- Els turistes són cada vegada més experimentats, més madurs com a consumidors i, per tant, exigents en les seves pautes de viatge i esperen atraccions, serveis i instal·lacions de bona qualitat i una relació qualitat/preu satisfactòria en la seva despesa turística.
- Són més nombrosos els turistes amb sensibilitat ambiental i social que busquen destins ben planificats i menys contaminats. És a dir, que busquen la qualitat en l'entorn.
- Tot i que persisteixen les motivacions bàsiques de sol i platja, és cada cop més important la necessitat de diversificar l'oferta. Això donarà peu a l'aparició de nous productes turístics.
- El turista és cada cop més actiu i vol participar activament de les vacances. Això no vol dir que el que decideix estar deu dies prenent el sol no sigui actiu o estigui informat, hi ha turistes per a tot. Aquí el concepte d'actiu fa referència a l'oferta d'activitats esportives i recreatives.

Aquestes noves inquietuds per descobrir nous horitzons, cultures, aventures i gaudir de la naturalesa, s'han incrementat molt en els últims temps. El desig d'apreciar la naturalesa i lluitar per la seva conservació, la recerca d'experiències profundes i enriquidores, tant característiques dels anys 70, juntament amb la popularitat de les activitats a l'aire lliure i la consciència ecològica dels 90, ha vist sorgir una nova casta de viatgers que busquen allunyar-se de plans pre-elaborats i rutinaris, introduir-se en un món d'atraccions més naturals i que no els importa endinsar-se en el desconegut per sentir l'experiència de gaudir de paratges naturals pràcticament verges. Aquests fets han comportat que apareguin en el mercat noves modalitats de turisme que es troben sota el paraigües del que s'anomena turisme alternatiu.

Cal dir, però, i cal deixar constància que a més a més de les tendències internacionals, les autoritats locals han d'identificar les seves pròpies tendències nacionals, regionals i locals com a punt de referència bàsica de la seva planificació turística. En molts casos les tendències turístiques internacionals coincidirán en gran part amb les internes.

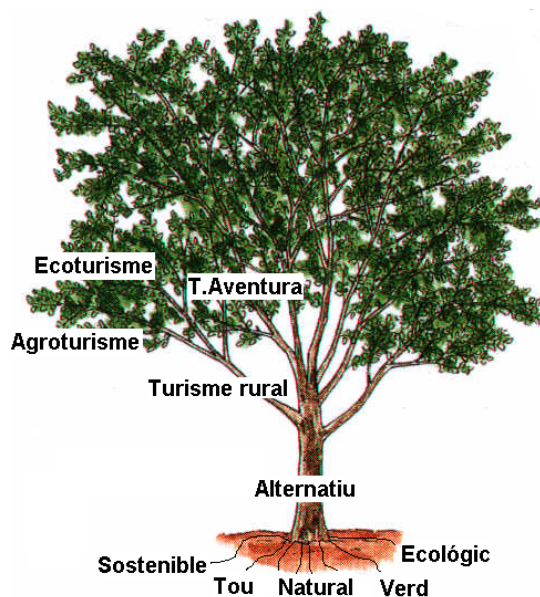
No cal dir que el turisme com activitat està en expansió, amb major o menor intensitat, però continuada. Des de la perspectiva de la demanda això es tradueix en un continu increment del nombre de turistes i dels ingressos per turisme, però també en un augment de l'oferta, l'aparició de nous destins i l'oferta en el mercat d'una gamma de turismes "alternatius".

Però què s'entén per turisme alternatiu?. Per Nieva (1997) és en certa forma l'antítesi del turisme massiu que s'ha desenvolupat des dels anys 60. Amb aquest concepte es pretén aportar al turisme una sèrie d'alineaments i principis que comporti una major harmonia del sistema turístic amb l'entorn. D'altres principis que caracteritzen aquest turisme són: conservar i respectar la naturalesa i la cultura de les regions visitades, fer participar les comunitats locals dels beneficis que genera el turisme; recolzar el petit empresari responsable; ajustar-se i ofertar unes normes d'alta qualitat; propiciar experiències significatives i d'aprenentatge per al turista mitjançant productes diferenciats i innovadors. Tot això sota criteris de sostenibilitat.

Aquests turismes alternatius es desenvolupen en la seva majoria en un medi rural, d'aquí l'anomenat turisme rural que englobaria diferents modalitats com l'agroturisme, l'ecoturisme i el turisme d'aventura. Alhora aquests "nous turismes" són definits com ecològics, verds, ambientals, ètics, tous o de baix impacte, etc., ja que tots ells han de recolzar-se dins d'un sistema de turisme sostenible per assegurar la preservació de la naturalesa, del medi ambient i de les cultures locals.

Tots aquests nous conceptes són sinònims i complementaris. Són conceptes que aporten un canvi respecte als conceptes tradicionals, unes pautes de desenvolupament, una filosofia i que no compten amb unes definicions ben concretes i acceptades per tota la comunitat científica, la qual cosa provoca de vegades errors i confusions en utilitzar els diferents conceptes indistintament. La nostra proposta seria la que es mostra en la figura 2.2.

Figura 2.2: Turisme alternatiu i altres nous conceptes turístics

Font: Elaboració pròpia

Una altra proposta seria la de Torres (1996), en la que distingeix quatre maneres diferents d'intervenir el medi ambient en l'oferta turística, arrel de la sensibilització i conscienciació mediambiental. En primer lloc com a motivació exclusiva, el que ha donat com a resultat l'ecoturisme. En aquest cas el turista s'integra en un entorn natural de singular valor sense introduir gairebé cap impacte. En segon lloc hi ha el turista que té el factor mediambiental com a principal però no únic objectiu. Seria la majoria dels casos del denominat turisme rural, incloent en aquest cas en el concepte mediambiental la vessant antropomòrfica. Un tercer cas seria quan l'aspecte mediambiental té caràcter complementari. Aquí la naturalesa es converteix per al turista en un espectacle; dofinaris, parcs ornitològics i aquaris entrarien en aquesta categoria. Per últim estaria el cas en què el medi ambient entraria a formar part d'alguna manera dels productes i serveis turístics, com ara hotels amb energies alternatives, restaurants amb productes ecològics, transports no contaminants, etc.

L'ecoturisme, que és la modalitat que ens ocupa, sempre surt relacionada amb altres conceptes o se'n fa referència sota el nom de diferents modalitats com: turisme d'aventura, turisme ètnic, turisme antropològic, *jungle tourism*, ecotravel,

turisme científic, *biotourism*, *ecotripping*, ecoaventures, etc. (Báez i Acuña, 1998). Als Estats Units, el segment del turisme especialitzat que genera la major part del flux de visitants a les àrees silvestres es coneix amb el nom de *adventure travel*.

Molts són del parer que qualsevol d'aquests termes significa el mateix que ecoturisme, i s'ha cregut que no existeix una definició concreta i ben definida del que el concepte vol dir. Aquesta situació comporta que autors com M. Gurría (1996) pensin que: "L'ecoturisme, és un neologisme d'ús generalitzat en l'actualitat, de fàcil maneig, de caràcter enganxós i carregat d'emotivitat, tant és així, que tot turisme que tingui quelcom de verd és considerat i es ven com "ecoturisme". En una forma més àmplia es podria parlar d'un turisme responsable que, en la seva dimensió comercial i de mercat, s'identifica més fàcilment com ecoturisme".

Aquesta manca de consens i la poca definició dels conceptes bàsics, comporta que per exemple en la promoció de Guatemala, en l'apartat dels diferents productes turístics que oferta el país, i més concretament en el que fa referència a l'ecoturisme, es parli de: "una forma de convidaure amb la natura, sense fer-la malbé, i al mateix temps gaudir d'emocions que fan fluir l'adrenalina és viatjar en una bassa inflable, pels rius turbulents" (Tejada,1998-1999). En aquest cas, més que de la modalitat de l'ecoturisme s'està fent referència al turisme d'aventura. L'ús, o més ben dit, el mal ús que es fa del concepte d'ecoturisme i el que comporta s'aniran veient en els pròxims capítols, essent, entre d'altres, un dels objectius d'aquesta tesi.

El turisme ecològic o ecoturisme es va incloure el 1978, com un dels programes prioritaris del Programa de les Nacions Unides pel Medi Ambient (PNUMA) a Amèrica Llatina, mitjançant el qual es pretenia un desenvolupament de les societats rurals.

Fins fa molts pocs anys, el turisme a les àrees protegides, sobretot als parcs nacionals, era d'origen nacional. Però, el turisme internacional és ara també un factor important en certs llocs com el sud i sud-est d'Àfrica, Costa Rica, l'Índia, Nepal, Indonèsia, Austràlia, els Estats Units, Brasil i Malàisia. Entre els destins d'aparició més recent es troben la conca del Carib entre els països de la qual destaquen Mèxic, Guatemala, Cuba, Nicaragua, Panamà, etc. i algunes illes caribenyes.

Una cosa que tenen els països en qüestió i molts d'altres en vies de desenvolupament, segons Boullon (1996) és que "tenen productes turístics que ja no existeixen ni podran existir en els països considerats primers. Allí, en terres llunyanes tenen un potencial natural incalculable, i molts d'ells no han estat

desenvolupats o explorats, però fa falta coordinar aquest ús amb la conservació i la rendibilitat”.

L'ecoturisme és una modalitat relativament nova de turisme "organitzat", que ha despertat un interès molt profund i que s'està perfilant com un bon negoci per als països en desenvolupament. Aquest interès per l'ecoturisme es deu principalment a que el turisme és la indústria amb un considerable índex de creixement a nivell mundial, trobant-se entre els primers llocs com a generadors de divises. No és possible identificar amb precisió el nombre de turistes de naturalesa que arriben a aquests països i els ingressos que pot suposar. Però les dades que circulen són força optimistes, vertiginoses i alhora preocupants.

Durant els anys 90, el turisme dirigit a les àrees naturals ha estat creixent a un ritme superior a qualsevol altra modalitat turística, entre un 10 i un 15% anuals (Salinas i Borrego, 1997). Només als Estats Units, el principal mercat, es calcula que hi ha actualment uns 65 milions d'aficionats a l'observació d'aus, i que d'aquests més de 24 milions realitzen al menys un viatge a l'any per observar-les (Miller, 1995; Gray, 1996 dins Ceballos, 1998).

També s'ha arribat a dir que del total d'ingressos per turisme, aproximadament un 10% pot ser catalogat com a turisme relacionat amb la natura o ecoturisme i representa el segment d'aquest mercat amb major índex de creixement. O que als països en vies de desenvolupament l'ecoturisme va generar dotze mil milions de dòlars.(Argüelles i González, 1995)

Tot i que també s'han arribat a dir barbaritats, des del meu punt de vista, com quan Ramírez i Cendejas (1996) afirmen que: “a nivell mundial l'ecoturisme representa quasi una tercera part dels milions de dòlars que els turistes es van gastar el 1994”. El que si és cert és que hi ha hagut un nombre important de països que han volgut plantejar-se, desenvolupar i promocionar els seus recursos naturals. Des de 1990, divuit països han creat oficines per al desenvolupament de l'ecoturisme. És un segment que va prenent força en els plans nacionals de desenvolupament de molts països, com ara Mèxic i els països centreamericans.

Un dels primers en utilitzar el concepte va ser Bary Roberts, gerent i propietari de l'empresa Tikal Tours Operator, una de les agències de viatge més antigues de Costa Rica (fa 30 anys que existeix). El Dr. Rolando Mendoza i ell, a mitjans dels anys 80, van iniciar el seu ús, la seva promoció i fins i tot l'han patentat. Això, però, és un tema controvertit, com el mateix concepte, ja que ja hi ha més autors que en reclamen la paternitat. De fet, segons Wearing i Neil (1999), va ser Héctor Ceballos qui va començar a utilitzar l'expressió turisme ecològic, ja l'any 1981, per designar les modalitats del turisme orientades cap a l'ecologia. Aquesta expressió es va

retallar donant lloc al concepte d'ecoturisme el 1983 i sent difós pel mateix Ceballos en diferents debats internacionals.

L'ecoturisme té relativament poc temps d'haver adquirit auge, tot i que té els seus inicis en temps molt remots, ja que l'home sempre s'ha desplaçat d'un lloc a un altre amb finalitat d'esbarjo i descans. Fins i tot quan l'ambient en general no presentava els problemes de la contaminació o desforestació en què es troba avui en dia.

Passem a veure ara quines són les definicions que donen les institucions i els experts de dins i fora de l'àrea d'estudi, per tenir una visió més àmplia del concepte:

- La Unió Mundial per la Naturalesa (UICN), defineix l'ecoturisme com aquella modalitat turística ambientalment responsable que consisteix en viatjar o visitar àrees naturals sense gairebé destorbar i amb el fi de gaudir, apreciar i estudiar els atractius naturals (paisatge, flora i fauna silvestres) d'aquestes àrees, així com qualsevol manifestació cultural del present i del passat que puguin trobar-se allí, mitjançant un procés que promogui la conservació. L'ecoturisme ha de tenir baix impacte ambiental i cultural i propiciar un involucrament actiu socioeconòmicament beneficiós per a les poblacions locals. (Ceballos ,1998)
- La Asociación de Talamanca para el Ecoturismo y la Conservación (ATEC) de Costa Rica introdueix el concepte "d'ecoturisme real", que es defineix com: gaudir, apreciar y aprendre sobre els aspectes de l'ecologia tropical; conèixer els residents locals i aprendre el valor de les seves tradicions, cultura i estil de vida; contribuir al desenvolupament econòmic sostenible i a l'expansió de les oportunitats socials i d'educació per als residents locals; ser més coneixedors de les causes socials de la degradació ambiental i comprometre's a viure d'una forma més responsable des del punt de vista ambiental tant en la comunitat amfitriona com en les seves pròpies comunitats. (Harvey ,1996)
- Segons la Secretaría de Turismo de Mèxic (SECTUR), l'ecoturisme és aquella modalitat turística ambientalment responsable, consistent en viatjar o visitar àrees naturals relativament sense alterar, amb l'objectiu de gaudir, apreciar i estudiar els atractius naturals d'aquestes àrees, així com qualsevol manifestació cultural que pugui trobar-se allí, mitjançant un procés que promogui la conservació, té baix impacte ambiental i cultural i propicia un involucrament actiu i socioeconòmic beneficiós de les poblacions locals. Activitat turística de baixa intensitat i escàs impacte que gira al voltant del gaudiment conscient i participatiu d'ecosistemes poc alterats i prístins. Definició que coincideix amb la donada pel compatriota mexicà H. Ceballos,

- En el *Programa de Ecoturismo en Áreas Naturales Protegidas de México*, dins del turisme alternatiu es troba, segons el SEMARNAP i la SECTUR de Mèxic, “el turisme centrat en la naturalesa, el turisme d'aventura i l'ecoturisme”. Aquest últim es defineix com una modalitat de viatge mediambiental, responsable en ecosistemes relativament no pertorbats, que implica establir compromisos per promoure la cura i el respecte del medi ambient de manera rendible, on la participació comunitària, la responsabilitat i l'ètica comercial, busquen un benefici comú. Més rigorosament, l'ecoturisme es defineix com un turisme responsable que busca minimitzar els impactes ambientals, que valora i contribueix activament a la conservació dels ecosistemes i que genera ingressos per a la població local”⁴.
- Segons el Congrés Mundial sobre Ecoturisme celebrat a Belize el maig de 1992, l'ecoturisme és el turisme dedicat al gaudiment de la naturalesa de forma activa, amb l'objecte de conèixer i interpretar els valors naturals i culturals existents en estreta interacció i integració amb les comunitats locals i amb un mínim impacte en els recursos, sobre la base de recolzar els esforços dedicats a la preservació i maneig de les àrees naturals on es desenvolupen aquelles que són prioritàries pel manteniment de la biodiversitat. (Sánchez, 1997)
- Per Boo (1992): "L'ecoturisme depèn de la protecció dels recursos naturals i de la participació del recursos locals i pot ser un recolzament positiu per a la conservació i el desenvolupament sostenible, però només si aquest genera fons per als parcs naturals i les comunitats, crea llocs de treball i ofereix una educació sobre el medi".
- Gerard Budowski (1995a), president de la Sociedad Mundial de Ecoturismo, defineix l'ecoturisme com “viatjar de forma responsable cap a les àrees naturals conservant el medi ambient i millorant el benestar de les comunitats locals”. Definició que és confirmada pel Dr. David Western (Mowforth, 1998).
- Per Wearing i Neil (1999), l'ecoturisme es pot descriure com un “turisme mesurat, que produeix un mínim impacte en l'entorn, i interpretatiu, en el que es persegueixen objectius relacionats amb la conservació, la comprensió i l'apressi per l'entorn i les cultures que es visiten. És un camp especialitzat del turisme que suposa viatjar a zones verges, o a territoris on la presència d'éssers humans és mínima, en el que l'ecoturista involucrat en

⁴ Font: www.txinfinet.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

l'experiència de l'ecoturisme expressa una motivació explícita consistent a satisfer la necessitat d'educar-se i conscienciar-se des del punt de vista mediambiental, social i cultural mitjançant la visita i l'experiència viscuda en la zona de la naturalesa en estat pur de que es tracti”.

Per tant, com a conclusió, es pot definir l'ecoturisme com un segment de l'activitat turística que utilitza de forma sostenible el patrimoni natural i cultural, incentiva la conservació i busca la formació d'una consciència ambientalista a través de la interpretació del medi, al mateix temps que promou la participació, la implicació i el benestar de les poblacions autòctones locals.

L'ecoturisme es basa en una relació estreta amb la naturalesa. De fet el terme ecoturisme combina la paraula grega *oikos*, la casa en el sentit d'hàbitat o medi, i turisme. És a dir, ens parla d'un turisme que té una responsabilitat amb el medi ambient i que ha d'assolir una simbiosi en el moment en que la conservació i el turisme s'organitzen pel benefici mutu. Això significa que els recursos naturals es conserven igual o estan en constant millora, tot i que el nombre de persones que es beneficiïn de manera més àmplia i profunda de la naturalesa i dels seus recursos sigui cada vegada més gran. Per tant, un dels seus principals objectius és el de recolzar la protecció d'ecosistemes, paisatges distintius i la vida silvestre mitjançant mesures de conservació concretes.

La major part de l'ecoturisme es practica a nivell mundial en aquelles àrees que per la seva biodiversitat i serveis ambientals rellevants es troben sota alguna categoria de protecció i ofereixen com a font de valor i atractiu el gaudiment d'ecosistemes naturals i elements biofísics. De fet, s'ha observat que, es prefereix desenvolupar aquesta activitat en àrees naturals protegides degut a la seguretat que això representa a llarg termini en quant al manteniment dels atractius turístics naturals sobre els que es recolza.

La principal categoria de protecció en la que es desenvolupa aquesta activitat és sobretot en parcs nacionals, tot i que en aquests últims anys es dona en altres categories de protecció sobretot a les denominades reserves de la biosfera.

Els esforços es concentren cada vegada més en promoure la rendibilitat econòmica de les àrees protegides, parcs o reserves i la necessària creació de polítiques econòmiques a nivell nacional que promoguin la conservació d'àrees silvestres com un important recurs econòmic. La necessitat de justificar l'existència econòmica de moltes de les àrees protegides i la recerca de fórmules per autofinançar-les pot ser solucionat amb l'ecoturisme, esdevenint una important font nova d'ingressos pels parcs, fins el punt que el turisme els pot convertir en autosuficients, però això requereix cobrar les entrades d'admissió i tenir uns serveis adequats.

L'ecoturisme està constituint una justificació econòmica per a l'establiment en molts països de noves àrees naturals protegides i així diversificar la indústria turística existent. L'àrea protegida es beneficia de les inversions per a una millor gestió i protecció i alhora pot deixar ingressos importants a la població local.

Les àrees naturals constitueixen un important capital que pot ser aprofitat de manera sostenible, mitjançant la promoció de l'ecoturisme. Un camp privilegiat pel desenvolupament de l'ecoturisme són les àrees naturals protegides d'esculls. Com a exemple, cal destacar el cas de l'illa de Cozumel (Mèxic), on segons estimacions del Instituto Nacional de Ecología, prop del 70% dels visitants de l'illa tenen com a principal motivació el practicar el submarinisme en el parc marí.

Si això és cert en l'actualitat, encara ho serà més en el futur, ja que l'impacte i la pressió de l'home sobre el medi està fent disminuir cada cop més el nombre d'àrees no antropitzades, continuant la destrucció dels boscos i les selves de tot el món. Si el desenvolupament continua la seva tendència creixent, aleshores les àrees sense ocupar que tinguin característiques excepcionals tindran cada any una major demanda. És a dir, a mesura que a nivell mundial el nombre d'ecoturistes augmenta, el nombre i grandària de les àrees naturals preservades disminueix. Com diu Ceballos (1998), "en una economia de mercat, això significa que les àrees naturals conservades en bon estat poden anar adquirint una plus-vàlua significativa si s'orienten adequadament cap a l'ecoturisme".

És important assenyalar que els beneficis del turisme i la recreació a les àrees protegides es tornaran probablement més valuoses en la mesura que la disponibilitat d'altres àrees silvestres es vegi més reduïda en el futur.

L'ecoturisme és un mitjà per conservar el capital natural que no requereix de ser explotat en el sentit de ser producte o cosa consumible. "El seu valor radica en que simplement es troba allí per ser admirat i gaudir-ne". (Ramírez i Cendejas, 1996)

L'ecoturisme es perfila com una excel·lent alternativa d'explotació perquè no veu el recurs com un fi sinó com a un mitjà per poder desenvolupar l'activitat. L'ecoturista ha de saber que mentre en millor estat es conservin les àrees naturals, més possibilitats tindrà d'enriquir-se culturalment.

Passem a veure, però, quines són les principals característiques d'aquesta modalitat que fan que sigui un turisme especialitzat, diferent, compromès i com diu Sergio Molina (1992) "un producte intel·ligent de nova generació":

- 1- És imprescindible adaptar-se a les condicions de la regió incorporant paulatinament les comunitats locals en els beneficis i en la presa de decisions, i permetent un creixement gradual de l'activitat i la reducció dels impactes

negatius que es poguessin generar. Donar treball a la població local en les empreses turístiques i utilitzar productes i serveis locals tradicionals de la zona. Ha de ser un turisme accessible a tota la població.

- 2- L'ecoturisme ha de buscar satisfer les necessitats del turista mentre que s'assegura que els recursos locals no es destrueixen a conseqüència del mateix. Aquest gènere de turisme pot prendre una línia ecològica i sociocultural de maneig dels recursos naturals.
- 3- El turisme ecològic, per la seva pròpia estructura i dinàmica, per la gran quantitat de serveis personals que implica, pel seu caràcter minuciós i detallat, i per la seva escala humana té un potencial molt considerable per generar llocs de treball permanents i ben remunerats. Les necessitats d'inversió relativament petites el fan més rendible i ubic, i dona la possibilitat de distribuir millor les activitats i els beneficis en espais territorials molt més amplis.
- 4- Estàndards de confort diferents. No es requereix de grans i sofisticades construccions d'allotjament, però sí, que les existents siguin confortables i netes. És un turisme que no desitja ni requereix d'una infraestructura massiva, grans despeses en recursos, aigua i energia o dotació de serveis altament especialitzats i econòmicament elevats (Rojas, 1990). Però, sí que s'ha de tenir en compte les condicions del lloc on es realitza aquesta activitat, per la qual cosa hi ha d'haver, i és important, instal·lacions pels visitants i la infraestructura necessària per a l'administració i gestió turística de l'àrea protegida.
- 5- En la literatura ecoturística es parla que aquest tipus de turisme es caracteritza per pernoctacions a cel obert, o en cabanes primitives, alimentació simple, observació de la vida silvestre, contemplació i meditació, fotografia i algunes altres activitats similars. Tot i que és una idea força romàntica, això no vol dir, i per tant cal desterrar la idea, que l'ecoturisme sigui un turisme pobre, que sols ho practiquen excursionistes que s'allotgen en les seves pròpies tendes d'acampada. A nivell mundial està passant una efervescència d'ecoturistes internacionals, que desitgen viatjar a llocs llunyans del planeta, amb la il·lusió de tenir l'experiència d'entrar en contacte amb una naturalesa encara sense pertorbar. Molts d'aquests ecoturistes internacionals tenen uns nivells econòmics i culturals alts i estan demanant infraestructura i serveis especialitzats d'alta qualitat.
- 6- Per desenvolupar l'ecoturisme, un pas previ és haver dut un procés de planejament ambiental en què l'aprofitament dels atractius propiciï el desenvolupament sostenible, l'ús de fonts alternatives d'energia, la protecció del patrimoni cultural i la participació de les comunitats locals en la presa de decisions i beneficis derivats dels projectes ecoturístics. També cal planejar i

executar accions i tècniques que amorteixin les alteracions provocades per l'activitat turística. "La multidisciplinarietat i el planejament participatiu són dues de les variables rectores ⁵".

- 7- Una altra característica d'aquesta modalitat definida com alternativa i sostenible és la reducció del volum de visitants, per la qual cosa es fa necessària una adequada organització i disseny de les ofertes per evitar grups massius de turistes, ja que els recursos base són àrees naturals fràgils.
- 8- Una de les premisses importants que cal destacar és l'element educatiu de l'ecoturisme. Cal crear consciència entre els turistes, operadors turístics, guies i la població en general, sobre la importància i necessitat de la conservació de la natura. Com ja es mostrarà més endavant la conducta i el respecte al realitzar la visita és de gran rellevància.
- 9- Aquesta nova modalitat del turisme necessita una promoció especialitzada i una informació de qualitat, amb l'objecte de facilitar al turista experiències i activitats del mateix nivell.
- 10- Segons les directrius publicades per l'OMT i la PNUMA (1995), quan es parla de l'ecoturisme es parla d'un fenomen que engloba tota una sèrie d'opcions, que varien des d'un enfocament purista científic fins a la visita d'esbarjo a una zona natural com activitat de cap de setmana, com a part d'un viatge de cap de setmana o com a part d'un viatge més llarg. Per aquest motiu, en el document s'utilitzen indistintament els conceptes turisme natural i ecoturisme.

Dins de l'ecoturisme es distingeixen modalitats, segons la motivació, la forma de realitzar-lo, l'ús que se'n fa de la natura, etc. Per tant l'ecoturisme, en realitat abasta una gran varietat d'activitats. Exemples d'ecoturisme segons Laarman i Gregersen (1994) són: els viatges en rius ràpids (canotatge o *rafting*), busseig en esculls de corall, muntanyisme, viatges per la jungla, viatges d'estudi i investigació, observació d'animals en el seu hàbitat, senderisme, etc. Les activitats ecoturístiques han de ser considerades sostenibles i, per tant, haurien de ser desenvolupades a petita escala, prendre consciència dels impactes socioculturals i ambientals, amortir-ne els efectes negatius i incrementar la consciència ambiental de diversos grups d'acció.

⁵ Font: www.greenbuilder.com/mader/ecotravel/mexico/1096/local4.htm

11- És una activitat principalment d'empreses privades, però pot ser promoguda pels governs amb la finalitat d'obtenir recursos econòmics a partir de la riquesa natural del país.

Tot i que, de ben segur, i de fet al llarg d'aquest treball en sortiran més, en aquestes onze característiques que intenten apropar-nos a l'ecoturisme hi participen molts actors o agents que cal tenir en compte; cadascun d'ells té un paper i una funció dins d'aquest entramat i tots en formen part, encara que cap d'ells és imprescindible per dur a terme amb èxit un bon ecoturisme.

Entre els actors que intervenen en el procés, cal parlar, segons SEMARNAP-SECTUR⁶, en primera instància del turista. Aquest contracta els serveis dels operadors turístics i interactua amb la població local, ja sigui mitjançant l'operador o bé directament mitjançant la convivència i l'intercanvi d'experiències. El turista origina els fluxos monetaris que posen en moviment la circulació de béns i serveis, així com les activitats de conservació a partir del pagament de quotes d'entrada a les àrees protegides o lliurant donatius.

En segon lloc es troba l'operador turístic, que actua com a intermediari entre el consumidor i el destí turístic, el qual coordina els elements necessaris per fer possible l'experiència turística. L'operador posa en contacte la població local amb el turista al transportar-lo al seu lloc de destí i contractar la provisió de béns i serveis entre els pobladors. Això últim no sempre succeeix així, per això l'operador juga un paper important en el tipus de relació que s'estableix entre la comunitat receptora i el turista. A més a més la informació inicial que rep el visitant sobre la població del lloc al que es dirigeix prové generalment de l'operador.

La dimensió social de l'ecoturisme ben gestionat és d'especial interès perquè ha d'incidir en un sector de la població normalment marginat o allunyat dels centres turístics tradicionals. La població local és la que constitueix el suport del procés en el seu conjunt el rebre al turista a casa seva o a la seva propietat i crear l'ambient social en el qual es desenvolupa l'experiència del visitant. Així mateix proporciona béns i serveis al turista a través de l'operador o bé directament i és l'agent bàsic de la conservació, ja que sense el recolzament de les seves accions hi hauria grans dificultats. L'ecoturisme és inconcebible sense la participació de la comunitat receptora.

⁶ Font: www.txinfinet.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

L'aspecte més delicat i de més difícil solució és la manca d'iniciativa del sector rural, tradicionalment més conservador i molt poc inclinat a aventurar-se, cosa que comporta que en la majoria dels casos els emprenedors siguin gent de fora.

Un altre dels actors és el govern. Aquest pren el lideratge per assolir els beneficis de l'ecoturisme. S'encarrega de regular, facilitar i promoure. Assegura que els recursos sobre els que descansen els processos d'interacció dels actors siguin utilitzats amb criteris ecològics. Una altra de les seves funcions és orientar els processos de creixement econòmic local amb la finalitat d'assolir la viabilitat ambiental i social a mig i llarg termini. Aquests objectius s'aconsegueixen mitjançant el maneig de les àrees naturals protegides, proporcionant informació al turista, obrint portes per a la participació local i atenent de manera integral els operadors ecoturístics per fomentar el desenvolupament de les seves activitats.

Com a últim protagonista es troben les àrees naturals protegides, que són el recurs base, on coincideixen els actors i en el que el producte turístic es consolida. En aquest espai físic es constata el potencial de l'ecoturisme com instrument de conservació i detonador de dinàmiques de creixement local sobre bases ambientals sòlides.

Com s'ha pogut comprovar en aquest apartat, aquest turisme, per sobre de tot, té una característica important i és el component normatiu. Sols amb l'establiment de línies d'actuació estrictes i del seu compliment, es podrà garantir que l'ecoturisme no es converteixi en una modalitat turística nociva pel patrimoni natural o cultural.

L'ecoturisme s'ha d'emmarcar dins d'un criteri de responsabilitat, de recerca de la qualitat i ha de ser compatible amb el concepte de sostenibilitat. Per Báez i Acuña (1998) ha de complir els següents criteris: "ha de ser responsable, veraç, educatiu, interactiu i equitatiu". L'ecoturisme com turisme sostenible que és, ha de contribuir també al desenvolupament sostenible.

El Dr. Virgilio Cozzi (1993), representant regional de l'UICN a Amèrica Central destaca la necessitat de protegir el capital natural d'una regió i articular-lo amb el turisme perquè: "Es un producte difícil de trobar, el que fa que sigui molt fàcil de vendre i per tant molt difícil de controlar, que pot arribar a ser massiu i llavors la capacitat de mantenir un equilibri natural i cultural pot arribar a ser molt difícil".

S'ha de deixar ben clar que l'ecoturisme, tot i que està en ple procés de debat amb defensors i detractors, és més que una paraula comercial, és una alternativa i una nova experiència de viatge, un repte per establir actituds i pensaments del que emergeixen compromisos per promoure l'establiment de negocis a partir de la cura del medi ambient, on la participació, la responsabilitat i l'ètica comercial busquen un

benefici comú. Sobre la importància de la conservació del medi, Carlos Constanse, empresari del Mundo Maya feia la redundància que: "*para conservar el negocio, el negocio es conservar*".

2.4. Beneficis i desavantatges: necessitat de planificació i regulació de l'ecoturisme

Nombrosos factors presents avui en dia en els països de l'àrea d'estudi i en la indústria del turisme semblen obstaculitzar la canalització dels beneficis del desenvolupament ecoturístic cap a la conservació dels recursos naturals. Factors com polítiques inadequades, procediments operatius de les institucions, pressupostos baixos i una ràpida i poc planificada expansió de l'ecoturisme. (VV.AA., 1996a)

Tot i que l'ecoturisme és encara un turisme jove, ja hi ha casos ben documentats dels impactes negatius i de la mala gestió. Molts d'aquests problemes o tendències negatives fan que es parli de projectes ecoturístics no sostenibles degut al fet que els principis de l'ecoturisme no estan incorporats en la concepció, desenvolupament, operació o comercialització del productes.

Desafortunadament molts destins que es van concebre amb una orientació ecològica, amb el transcurs del temps han resultat seriosament malmesos perquè les pressions econòmiques han sobrepassat la planificació i el control, produint-se impactes negatius en els ecosistemes naturals i en les comunitats locals, degut a un maneig pobre i a un desenvolupament ecoturístic planificat inadequadament.

Els impactes de l'ecoturisme han estat molt poc documentats i en conseqüència poc entesos, de la mateixa manera que tampoc ho han estat fins ara els impactes de les formes tradicionals del turisme de masses. L'ecoturisme és sovint considerat com un tipus de turisme respectuós amb la naturalesa, però pocs individus o agències han dut a terme investigacions per verificar o desmentir aquesta suposició. Aquest és un dels nostres objectius.

El cert és que, com ja s'anirà veient en aquest apartat i en els posteriors, els desavantatges i els possibles impactes negatius de l'ecoturisme prenen, poc a poc, terreny als beneficis. Però no cal ser tant pessimista i abans s'ha de deixar clar quines són les principals aportacions d'aquesta modalitat turística.

2.4.1. Beneficis de l'ecoturisme

Els aspectes positius del desenvolupament de l'ecoturisme que es destaquen i que a continuació es citen de forma esquemàtica seguint a Harvey i Hoare(1996), OMT i PNUMA (1995) i d'altres, es poden agrupar en els següents beneficis:

a) *Educatius i conscienciadors*

- El turisme en la seva modalitat ecològica pot contribuir a valorar una important sèrie de serveis ambientals com són: la biodiversitat com a patrimoni apreciable de la població, serveis escènics i paisatgístics, hàbitat d'espècies carismàtiques, informació biològica, cultural, evolutiva i ecològica, qualitat i valor agregat dels productes turístics i elements i oportunitats de recreació, entre d'altres. (INE, 1997b)
- L'ecoturisme pot ajudar a crear una conscienciació entre la població amfitriona perquè recolzi la conservació de la naturalesa i generi la captació de diners per a tal causa. També pot preveure oportunitats educatives a tots els participants, tant als turistes, com als agents privats, ja que poden augmentar la comprensió de la naturalesa i la seva conscienciació en qüestions ambientals.
- El turisme en els espais protegits té un valor exemplar per a un desenvolupament sostenible dels territoris, en el sentit que pot influir la pràctica dels altres actors econòmics. (Carta Europea de Turisme Sostenible)
- També es parla que aquesta modalitat pot servir com una renovació cultural i ideològica a l'oferir punts de vista diferents sobre les cultures i els paisatges mundials. L'intercanvi cultural és molt alt en aquesta modalitat turística.
- Incrementar el sentit de pertinença entre els residents locals en les tasques de gestió, maneig i protecció dels seus recursos naturals.

b) *Desenvolupament local*

- La justificació de l'ecoturisme no es limita únicament a la recerca de divises, que òbviament és important en la economia d'aquests països, sinó que genera beneficis com creixement i desenvolupament d'àrees rurals aïllades mitjançant la diversificació de l'economia local i amb costos d'inversió baixos. La frase pronunciada per Garcia (1993) en el *I Encuentro de Ecoturismo de Centro América*, celebrat a Managua: "*verde es oro*", és especialment vàlida pels països que estan convençuts de protegir els seus recursos naturals per convertir-los en espais d'interès turístic per a aquells turistes interessats pel medi ambient.

- Una economia local més diversificada, en especial a les zones rurals on els llocs de treball a l'agricultura són esporàdics o insuficients. I fins i tot pot estimular l'economia rural creant demanda de productes agrícoles y aportació de capital.
- Suport a l'economia local. Les actuacions empreses per a l'espai protegit hauran d'encoratjar les iniciatives que associïn diversos sectors de l'economia local, de manera que el turisme generi un impacte. Amb aquest objectiu, l'espai protegit haurà d'afavorir l'organització d'un circuit de distribució dels productes i serveis locals que respectin la qualitat del medi ambient.
- Major participació i implicació dels negocis i indústries locals, especialment per a les activitats artesanals que solen ser adquirides pels turistes com a record.
- Preservació i millora de la qualitat de vida dels habitants. Millores en els serveis locals com ara la salut, l'educació i la infraestructura per l'ús tant dels residents permanents com dels visitants.

c) Econòmics

- Quelcom més significatiu és que l'ecoturisme presenta oportunitats per promoure fites de conservació i desenvolupament i oferir alternatives per poder atraure l'atenció i el finançament. Però aquest no ha de convertir-se en la única font d'ingressos d'un parc o d'una comunitat, ni tampoc es pot pensar que l'ecoturisme servirà per resoldre els problemes econòmics d'un país, sinó que ha de ser part de la font dels seus ingressos. Pot ser un instrument d'autofinançament de les àrees protegides si realment els diners hi recauen directament i així demostrar als qui prenen decisions i als residents el valor d'aquestes.
- Increment en el nombre de llocs de treball locals. Tant directament en el sector del turisme com en els diversos sectors induïts (guies, guardes, artesans, venedors de queviures i records, etc.).
- L'ecoturisme com a modalitat turística és productor de divises, que poden ajudar a equilibrar la balança de pagaments. Però sobretot cal que els beneficis que reporta aquesta modalitat estiguin el més repartits possible.

d) Turístics

- L'ecoturisme pot crear oportunitats en molts destins al permetre la combinació de diferents productes turístics. Els elements naturals i culturals possibiliten oferir paquets turístics combinats al llarg de tot l'any.

- Les activitats ecoturístiques planejades amb cura poden oferir beneficis a nivell nacional, regional i local, especialment a les àrees on hi ha els parcs naturals.
- També l'ecoturisme pot comportar un benefici addicional al poder incloure'l com una activitat que permet perllongar l'estança dels turistes de platja i de negocis entre altres segments del mercat.
- Si les zones protegides condicionades pel turisme passen a ser l'aparador d'un país, és molt probable que el govern es mostri interessat en proporcionar recursos suplementaris per tal de fomentar el desenvolupament de la pròpia zona i les veïnes.
- Un avantatge de l'ecoturisme que s'hauria de remarcar és la seva no estacionalitat. A diferència d'altres modalitats de turisme massiu, l'ecoturisme pot practicar-se durant pràcticament totes les èpoques de l'any, i pot contribuir a atenuar les temporades baixes del turisme massiu tradicional. Aquest fet és especialment interessant a les zones tropicals i concretament als països banyats pel mar Carib, que és l'àrea elegida per a la present tesi.

e) Conservacionistes

- L'ecoturisme pot ser un instrument utilitzat per adquirir recolzament polític, econòmic i logístic per a la conservació, a la vegada que pot ajudar a atraure donacions i col·laboracions de particulars i organitzacions. Els governs, universitats i ONGs nacionals i internacionals poden utilitzar l'ecoturisme per activitats de recerca i de promoció de la conservació. Molt sovint l'ecoturisme és vist com un vehicle per atraure els polítics, els inversionistes i els responsables del desenvolupament comunitari en una àrea. L'ecoturisme pot facilitar i generar interès internacional i nacional per a la conservació. Per exemple, un turista probablement tingui més incentius de fer donacions si s'estableix un mecanisme financer de manera tal que les tarifes i els impostos siguin canalitzats cap a la gestió de l'àrea i en benefici de les comunitats locals.
- Efecte defensa internacional. Incrementa la conservació de la naturalesa a nivell internacional perquè les experiències positives d'un país són copiades per altres amb la finalitat d'atraure turisme i divises.
- Incentius pel desenvolupament i per protegir les àrees naturals que si no fos per l'activitat turística possiblement no es protegirien.
- Conservació i manteniment de la biodiversitat, que repercuteix tant als ciutadans del país en qüestió com al món en general.

f) Polítics

Els projectes d'ecoturisme poden millorar les relacions polítiques entre els països que comparteixen fronteres. Un exemple típic és el Projecte Mundo Maya, el qual tracta de reconstruir la ruta de 2.413,95 Km utilitzada per l'antic imperi Maia. Aquest projecte intenta desenvolupar les atraccions naturals i culturals al llarg de la ruta que surt de la península de Yucatán a Mèxic, i travessa Belice, Guatemala i Hondures. Aquest projecte visionari d'ecoturisme i conservació de la natura pot, teòricament, generar altres beneficis econòmics a les àrees protegides i a les comunitats adjacents. La coordinació regional entre països pot suposar un avantatge per a l'ecoturisme, i també aportar recolzament físic i logístic a les polítiques de conservació.

Però la necessitat de conciliar el desig dels governs per obtenir divises pel comerç internacional, satisfer la demanda d'inversions relacionades amb diferents objectius de desenvolupament i al mateix temps la demanda i la pressió creixent per activitats de recreació intensiva, comporta una sèrie de desavantatges en l'ecoturisme. Aquests desavantatges i impactes negatius de l'ecoturisme no estan tan ben documentats o com a mínim han estat menys difosos, però el fet real és que existeixen i són presents.

2.4.2. Desavantatges de l'ecoturisme

Els desavantatges, problemes i mancances que comencen a despuntar-se i que fan que aquesta modalitat sigui tant controvertida es presenten quan s'afecta a la capacitat física dels ecosistemes, quan es produeix impacte ambiental negatiu, quan afecta a les comunitats locals, o quan es fa malbé l'experiència recreativa dels visitants.

Tot seguit s'apuntaran els principals problemes i mancances que afecten o podran afectar la nostra àrea d'estudi arran del desenvolupament de l'ecoturisme:

- L'ecoturisme com activitat única i sense controls determinats no pot desplaçar altres activitats i no pot considerar-se solució per a la situació econòmica de moltes comunitats rurals. Per tant, d'acord amb el model de desenvolupament de la regió es buscarà l'ecoturisme com una activitat complementària.
- Hector Ceballos (1998) explica que un aspecte a tenir en compte es que si l'ecoturisme es restringeix només a les àrees legalment protegides, hi poden haver masses pressions sobre aquestes. Per això ell afirma que "seria

interessant promoure l'ecoturisme en àrees naturals que no es trobin legalment protegides, perquè això pot propiciar que les comunitats locals, pel seu propi interès i no subjectes a pressions i a normatives externes, conservin les seves àrees i recursos naturals circumdants". Però aquestes àrees silvestres sense protecció presenten dificultats pel desenvolupament de l'ecoturisme, ja que el futur dels recursos és incert.

- Els governs en els països en desenvolupament freqüentment no compten amb els fons suficients per conservar adequadament els recursos naturals i desenvolupar l'ecoturisme a nivell regional a les àrees protegides.
- L'ecoturisme ha fet poques accions per oferir serveis interpretatius que es consideren essencials. En aquesta modalitat ecoturística moltes agències especialitzades presumeixen de fer i d'oferir ecoturisme, però la majoria ho fan de paraula i no els preocupa l'educació ni la conscienciació del públic.
- Qui pren les decisions tendeix a exigir que totes les àrees naturals protegides han de generar guanys econòmics i buscar usos alternatius inadequats per aquells terrenys que no són lucratiu sota protecció.

Si es creu que els parcs tenen principalment un fi lucratiu, i no es satisfan en aquest sentit els objectius econòmics plantejats, poden dedicar-se a buscar altres usos del sòl més rendibles.

És possible que els governs tractin de maximitzar la rendibilitat dels parcs nacionals i àrees protegides mitjançant un desenvolupament inadequat, atraient a un major nombre de visitants que poden reduir els valors naturals d'un parc i acabar per convertir-lo en una zona on el principal objectiu sigui el turisme de masses en lloc de la conservació de la naturalesa.

Per l'essència mateixa de les àrees protegides, la recreació que en elles pot gaudir-se està subjecta a limitacions imposades per la seva funció primària que és la preservació. Els parcs i la resta de categories de les àrees protegides no han de considerar-se centres turístics, parcs esportius o àrees d'esbarjo, tot i que en ells s'ofereixi recreació. Vegi's algunes consideracions al respecte:

- Avui en dia individus de diversos sectors com el comerç, el govern, la conservació i la indústria turística tracten, molt sovint, de posar una etiqueta verda sobre qualsevol tipus d'ecoturisme. Acompanyant aquest optimisme verd de l'ecoturisme, apareixen nombrosos crítics que sostenen que els negocis i l'administració associada amb aquestes activitats no són automàticament compatibles amb la conservació de la naturalesa i el desenvolupament de les comunitats rurals. Els crítics sostenen que "el concepte ecoturisme pot ser una cortina de fum d'un negoci comú". (Hoare i Moncada ,1996)

- L'ecoturisme en realitat també és estacional, és a dir, que pateix els alts i baixos i els cicles de l'activitat turística. Els principals desavantatges els pateix la població local que no té una font d'ingressos estables durant tot l'any.
- La manera com s'han donat a conèixer els diferents destins ecoturístics és mitjançant la publicitat. Aquesta ha fet arribar gran nombre de visitants, generant no únicament els mateixos impactes que el turisme convencional ha provocat durant tots aquests anys sinó que pitjors, ja que en molts casos no existeix la infraestructura necessària per allotjar-los ni per atendre les seves necessitats, fet que pot afectar la qualitat de l'experiència turística.
- No hi ha control dels recursos generats per l'ecoturisme, i és comú que no es destinin al desenvolupament social, conservació i investigació com hauria de ser. Aquesta és una pràctica generalitzada dels touoperadors de viatges especialitzats.

La posició de molts conservacionistes és que l'ecoturisme ha de ser rendible i aportar beneficis econòmics, si és vol continuar conservant i protegint l'àrea protegida.

- No es compta amb la visió interdisciplinària per orientar, organitzar i seleccionar els diferents enclavaments turístics.
- L'activitat pot convertir-se en una activitat amenaçadora per a la biodiversitat i la conservació de l'àrea protegida en qüestió si els impactes negatius no són previnguts i no es posen mesures correctores.
- Desafortunadament, el desenvolupament turístic amb la protecció ecològica per si sol no garanteix resultats òptims. La protecció ecològica no és compatible amb la sobresaturació de turistes.
- És important igualment no caure en l'error de convertir l'ecoturisme en la única raó per conservar determinada àrea.
- La comunitat local pot percebre el turisme com una activitat establerta només per beneficiar els estrangers.
- Els negocis relacionats amb l'ecoturisme tenen una gran inestabilitat. Els turistes poden anar a un altre lloc el proper any; poden haver circumstàncies naturals o socio-polítiques que marginin durant anys una àrea concreta (terratrèmols, guerrilles, etc.), com seria el cas de l'estat de Chiapas a Mèxic.
- Creació de dependència per part de la població local de les noves activitats econòmiques.
- Molts cops es pot privar el país d'acollida de gran part dels guanys o beneficis que genera l'ecoturisme quedant en mans de les agències de turisme i les cadenes hoteleres internacionals.

Però els principals desavantatges i controvèrsies de l'ecoturisme deriven dels impactes negatius provocats per la manca de regulació i planificació de l'activitat turística a l'àrea protegida. Aquests impactes difereixen d'acord amb l'escala i la intensitat del desenvolupament turístic, i entre els principals factors es troben: la densitat turística, la intensitat de l'ús de visitants, el comportament dels visitants, les activitats permeses, a més a més de la ubicació i el disseny de la infraestructura turística. Aquests, de fet, són els impactes més comuns a nivell mundial que seran analitzats en profunditat, donada la seva importància, en el capítol cinquè. Com molt bé diu Furió (1996), "la naturalesa i magnitud dels impactes que les activitats turístiques poden ocasionar al medi ambient d'una àrea dependran de les pròpies característiques del desenvolupament turístic i de les pròpies de l'ecosistema sobre el qual s'assenta", elements que seran analitzats en els pròxims capítols.

Com s'ha pogut comprovar, l'ecoturisme no planificat o pobrament administrat pot comportar molts impactes negatius, tant des del punt de vista econòmic com ambiental. I per evitar aquests impactes i, per tant, per a assolir beneficis i impactes positius s'han de prendre diferents mesures que han de ser executades abans que comenci el turisme.

Cal un adequat marc estratègic per al desenvolupament de l'ecoturisme que inclou una bona definició dels següents aspectes: polítiques nacionals de protecció i manteniment dels valors naturals, plans de maneig, estudi dels visitants, zonificació de les àrees naturals, polítiques de recaptació, de taxes i beneficis, i participació local en els destins ecoturístics, entre d'altres.

Per això és necessari tenir en compte algunes recomanacions que els experts fan abans que un país desenvolupi l'activitat ecoturística. Els governs necessiten establir polítiques asseguradores per a que la indústria ecoturística recolzi i defensi les àrees protegides, els recursos naturals, històrics i culturals. Cal també respectar els valors i les necessitats de la gent que viu a les comunitats properes a les zones de conservació. La cooperació per arribar a establir acords escrits a nivell regional i nacional, entre les agències d'ecoturisme i les organitzacions governamentals i no governamentals, és vital per a la conservació de les àrees protegides. Els acords oficials per establir mecanismes de donacions econòmiques per a l'ecoturisme han de ser fets de manera que incloguin a representants de les àrees protegides, de les comissions de planificació del turisme nacional i de les comunitats locals. Els mecanismes nacionals com la recaptació d'impostos, les estructures de taxes en les àrees protegides, les vistes dels turistes, els impostos de sortida i les operacions de negocis, són exemples dels tipus d'accions que poden ser regulades per canalitzar més beneficis cap a la conservació. Els acords regionals poden també donar-se en relació amb les atraccions ecoturístiques, les estructures de tarifes regionals i les

polítiques d'interès internacional, com són la protecció internacional d'espècies de plantes i vida silvestre. (Domínguez i Bustillo, 1996)

També és imperatiu posar en pràctica i fer complir les polítiques i regulacions pel que fa a l'adequació de les instal·lacions o les activitats, com dur a terme una autoavaluació integral del projecte, on s'haurà d'analitzar i realitzar un balanç sobre impacte-desenvolupament, en el qual es manifestaran els beneficis que crearà el projecte i la seva importància en l'economia local i regional, així com la influència del projecte en la modificació dels processos naturals. La investigació sobre els impactes de l'ecoturisme en l'ambient han de rebre prioritat a les àrees protegides; per tant, és important caracteritzar i quantificar el comportament del visitant, així com el volum i la densitat d'ús de les àrees si el que es vol és entendre, anticipar i evitar impactes irreparables en les mateixes. Aquest tipus d'estudis no es contempen en la majoria de les àrees protegides.

L'administració és extremadament important en els parcs i les àrees protegides que tenen un desenvolupament turístic. Els administradors necessiten millorar els sistemes de maneig i desenvolupar plans operacionals que s'adaptin als nivells canviants dels usos turístics, comportament i desenvolupament. Per dur a terme una bona administració i poder protegir adequadament els recursos naturals a les àrees protegides ha d'existir un sistema de recolzament administratiu i una legislació per poder ser orientat cap a les necessitats específiques del lloc.

Després d'haver vist els aspectes positius i negatius d'aquesta modalitat el principal desafiament és aconseguir els esperats beneficis del turisme com una activitat productiva, que es complementi amb les fites de mantenir un sistema nacional d'àrees protegides en adequat estat de conservació i sense que constitueixi una amenaça a la seva pròpia integritat.

L'única solució, com ja s'ha citat anteriorment, per dur a terme un bon ecoturisme i assolir tots els objectius que es plantegen és que els diferents països estableixin plans nacionals de turisme, en els quals s'hauran de contemplar les estratègies per desenvolupar l'ecoturisme. Que hi hagi una participació, associació i una involucració intersectorial, és a dir, governs, empreses privades, comunitats locals, ONGs. Tots ells tenen un paper important a jugar i cal desenvolupar un marc adequat de regulació, ordenament i de planejament a diferents escales (nacional, macro-regional, local o fins i tot micro-local) per a què l'ecoturisme sigui una activitat viable, sostenible i exitosa.

S'ha de dir, però, que malgrat els bons propòsits, recomanacions i avisos, encara hi ha una manca de capacitat per desenvolupar una estratègia que fomenti i doni

seguiment a aquesta modalitat del turisme ecològic, que per ser recent, i degut a la manca d'informació al respecte, ha comportat diferents tipus d'efectes tant favorables com negatius.

Ramírez i Cendejas (1996) recorden que "l'ecoturisme neix a conseqüència d'accions negatives i per implantar una alternativa comercial d'educació i preservació dels recursos naturals dins del turisme". L'ecoturisme proposa ser una activitat de baix impacte amb un nombre reduït i controlat de participants, però en canvi, hi ha el perill, que s'estigui convertint en un símbol comercial i de moda i que la seva explotació es comenci a realitzar massivament.

En el World Ecotour'97 que va tenir lloc a Rio de Janeiro, G. Budowsky (1997) feia referència al conegut eslògan, que molts utilitzen *de boom and bust*, o sigui un creixement vertiginós però que pot significar una rebentada o caiguda al final, això al menys per a algunes modalitats de turisme massiu, però en els últims anys, entre els nous fenòmens sorgits dins de l'activitat turística, destaca l'auge de l'ecoturisme o turisme basat en la naturalesa que és el segment del turisme que creix més ràpidament en relació a altres formes de fer turisme. Quin serà el seu final? Tindrà una caiguda tant vertiginosa com el seu creixement?.

2.5. L'Ecoturista: utopia o realitat?

Des del punt de vista del mercat, l'ecoturisme ha crescut a un ritme considerable, tot i la manca d'estadístiques oficials relatives a la dimensió d'aquest mercat. S'estima que el 10% de les persones que viatgen són ecoturistes. Però la inexistència d'una definició globalment acceptada pel que s'entén per ecoturisme fa que, com a conseqüència, fer estudis i arribar a conclusions sobre aquest segment sigui força difícil.

Estudis en els que s'analitzi el perfil de l'ecoturista o el consumidor de les àrees protegides n'hi han pocs i la majoria són puntuals, és a dir, no s'elaboren de forma sistemàtica o periòdica, per la qual cosa no es poden fer estudis evolutius i els pocs que hi han són molt poc accessibles.

En el nostre cas, molta de la informació per elaborar aquest apartat ha estat extreta de fonts diverses. En el cas de Costa Rica, s'ha comptat per una banda amb estudis d'investigació elaborats per estudiants de Maestries, com el de Pinazzo (1995), en el que s'analitzen els factors que afecten la demanda tant nacional com estrangera de dues de les àrees protegides més visitades del país, com són els parcs nacionals de Manuel Antonio i del Volcán Poás; i d'altra banda, la investigació de Sánchez Sáenz

(1996), a partir d'una enquesta a 109 agències de viatges especialitzades o considerades ecoturístiques.

Pel que fa a les fonts públiques i oficials on s'analitza el perfil del visitant de les àrees protegides de Costa Rica són diverses. Per una banda el *Programa de Ecoturismo del Área de Conservación Guanacaste*⁷. Aquest programa tenia com objectiu principal trobar resposta a la següent pregunta: "*¿Quienes son estas personas que visitan el Area de Conservación de Guanacaste, ahora con tanta frecuencia, dispuestas a pagar el precio de la conservación?*". En l'àrea en qüestió s'havia enregistrat un augment del 450% de visitants entre els anys 1984 i 1995. Les àrees protegides que conformen l'àrea de conservació de Guanacaste van ser visitades per 10.000 persones l'any 1984, mentre que a l'any 1995 ho havien fet més de 60.000.

L'altra font oficial és el Ministerio de Medio Ambiente y Energia, institució encarregada de la gestió de les àrees protegides de Costa Rica que du a terme un seguiment del nombre total de visitants, d'on es pot extreure més que res informació sobre el nombre de visitants anuals per àrea. De fet, Costa Rica, és probablement, el país de l'àrea d'estudi que realment més s'ha preocupat del tema, possiblement per ser segment de demanda majoritari, perquè porten més anys de rodatge, però sobre tot, perquè ha estat indispensable per adequar el seu producte.

Un dels pocs estudis estadístics sobre ecoturisme a Mèxic i possiblement l'únic important i vàlid a Amèrica Llatina, va ser el que va dur a terme el 1988 la World Wildlife Found dels Estats Units a cinc països d'Amèrica Llatina i el Carib, a saber: Belize, Costa Rica, Dominica, Equador i Mèxic. Aquest estudi ha servit de marc o de referència, per dissenyar *el Programa de Ecoturismo en Áreas Naturales Protegidas de México* l'any 1997⁸

Per últim, també s'ha comptat amb l'estudi elaborat pel Parc Nacional de Tikal, Guatemala, el quart parc més visitat d'Amèrica Central. De la mateixa manera que el turisme ha crescut (en el 1965, el parc rebia 4.900 visitants, el 1970 van arribar a 11.700 persones, al 1990 ja van ser 89.000 i el 1993 van visitar el parc 107.000 turistes), els administradors de Tikal han observat canvis en el tipus de turista que visita el parc, i s'han vist en la necessitat d'entendre els seus usuaris i veure quins són els interessos que tenen al visitar el parc. "Els encarregats de la conservació del

⁷ Font: www.acguanacaste.ac.cr

⁸ Font: www.txinfinet.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

parc van reconèixer que no podien protegir els seus recursos sinó comprenien els motius dels visitants i com aquests els utilitzaven” (López, 1996).

Cal dir, però, que aquest estudi no és representatiu de la demanda del parc durant tot l'any sinó que només és una mostra dels mesos d'octubre a desembre. A més a més, l'enquesta és limitada, no es detalla la metodologia, ni la mostra ni altres detalls de la seva elaboració.

El coneixement del nombre i el tipus d'usuari, les seves característiques, preferències, actituds i patrons és de tanta importància pel maneig de la recreació com el coneixement de les espècies animals i vegetals ho és pel maneig de la vida silvestre, ja que com s'ha apuntat en l'apartat anterior, un dels impactes que està patint aquesta activitat és que el turista que visita les àrees protegides no és l'adequat. Això fa que es plantegin algunes qüestions com saber distingir quins d'aquests turistes es poden classificar com a ecoturistes. Quins aspectes els diferencien de la resta dels turistes?. Quin és el seu perfil ideal?. La majoria dels visitants que entren en una àrea protegida són "realment" ecoturistes?. A qui es pot considerar ecoturista?.

Resumir les principals característiques del consumidor d'aquest "servei" o activitat, ens podria donar una millor idea de les activitats i productes que s'han d'oferir, tot i que això també pot ser perillós, el més important és que ens permetria regular l'activitat turística a l'àrea protegida.

De forma genèrica s'ha descrit al turista interessat en l'ecoturisme com una persona que, pel general, compta amb estudis professionals, és activa i dinàmica, és a dir, és protagonista en lloc de ser espectadora de la seva pròpia diversió, és intel·ligent, educada, amb algun coneixement previ sobre els llocs que visita, curiosa i aventurera. Són un tipus de persones que demanen experiències noves o desconegudes al voltant del coneixement i l'aproximació als recursos naturals i culturals de les zones que visiten, de mentalitat oberta, interessades en tenir contacte directe amb la naturalesa i que escullen un programa d'excursió guiant-se més per l'experiència i pel que poden aprendre que pel seu preu. Desitgen trobar-se amb noves formes de distracció, estan cansades i avorrides dels destins tradicionals i de les activitats artificials, saturades pel ritme de la vida urbana i busquen la natura, la contemplació de paisatges, el gaudiment de colors i olors, les manifestacions culturals i el coneixement científic. Aquest turista està disposat a admetre, apreciar i a conèixer diferents formes d'entendre i viure la vida, és a dir vol viure un intercanvi cultural, i reclama el major contacte possible amb els pobladors locals, apropant-se a les condicions, costums, allotjament i menjar local. El seu desig és viure una experiència original i diferent, té una educació superior a la mitjana, cosa que

explica en certa manera que busquin una veracitat i una exigència en la informació i les seves altes expectatives en quant a la qualitat de l'experiència.

També es diu que aquest turista prefereix un servei personalitzat i amb garantia de qualitat, tot i que no requereixen de grans i sofisticades construccions d'allotjament, però sí que les existents siguin confortables i netes. Està disposat a col·laborar amb iniciatives per a una millor gestió de les deixalles, reducció del consum d'aigua i energia i qualsevol altre esforç per disminuir l'impacte negatiu, és a dir, té una conducta ecològica, tot i que la majoria dels grups d'ecoturistes són exigents en quant al tractament d'algunes qüestions ètiques, ecològiques o ambientals.

Els ecoturistes volen gaudir d'una alta exclusivitat i privacitat, evitant els possibles contactes freqüents amb altres turistes. Volen gran llibertat, per la qual cosa no es pot abusar de les visites o excursions dirigides.

Tot i que el turista ecològic i el turista "convencional" poden físicament coincidir en la mateixa àrea natural, la seva actitud i el seu interès pel medi ambient i les seves activitats són força diferents. El turista convencional visita àrees naturals interessat en practicar activitats que tenen poc o res a veure amb una real preocupació per la naturalesa o l'ecologia. Són activitats que simplement utilitzen una àrea natural com a mitjà, no com un fi. El turista ecològic en canvi, és atret a visitar una àrea natural pel que aquesta és, i el seu principal interès és observar, estudiar i admirar els elements naturals que aquí es troben practicant un ús consumidor dels recursos naturals. Entre les diverses activitats que poden practicar es troben: l'observació de la fauna, destacant les aus com el tema més popular, fotografia de la naturalesa, exploració geològica, estudis botànics i submarinisme d'observació natural. Hi ha algunes altres activitats que es relacionen amb les anteriors, com l'exploració arqueològica, el contacte humà amb les cultures autòctones, estudis antropològics i d'altres que ja seran descrites en el pròxim apartat d'aquest capítol.

A diferència del turista tradicional, l'ecoturista, segons l'estudi elaborat per Sánchez Sáenz (1996), té pautes molt ben marcades en quant al perfil d'agència de viatges que ha de seleccionar per satisfer les seves expectatives i difícilment canviarà les activitats per realitzar durant la seva estada, ja que en la majoria dels casos es tracta de visitants d'alt nivell d'educació que han escollit Costa Rica en guies i mitjans de comunicació, i porten necessitats específiques i homogènies. Pel turista tradicional la realitat és una altra, i el seu desig principal té que veure amb activitats generals, com l'intercanvi cultural i les activitats recreatives heterogènies.

Aquests turistes requereixen serveis concrets per satisfer necessitats específiques i condicionen els prestadors de serveis. Sol·liciten directa i específicament paquets

d'ecoturisme, exigeixen grups petits, guies especialitzats, guies naturalistes del lloc i àrees de conservació d'alt grau de biodiversitat. El turista tradicional representa el 83% dels clients d'agències que a diferència dels anteriors, no sol·liciten paquets tan especialitzats, sinó que volen repartir el temps entre les seves activitats de sol i mar, les aventures i la descoberta del món tropical.

Les edats i ingressos d'aquests visitants varien, tot i que la majoria provenen de classes socioeconòmiques més altes, amb excepció possiblement dels estudiants, professors i investigadors.

En el cas de Costa Rica en el *II Foro Nacional de Ecologia y Turismo* de l'any 1991, Vargas va parlar de tres rangs d'edats definits: "els *baby boomers*, persones nascudes entre 1946 i 1964, les persones entre 45 i 65 anys, que és un mercat que creix any rera any, i finalment els *senior citizenz*, jubilats o persones majors de 65 anys, entre els que s'inclouen els *empty nest* (nius buits) referint-se a aquelles parelles que els seus fills ja han deixat el domicili familiar".

Els nord-americans tenen una terminologia interessant que permet classificar als *baby boomers* en:

- a) *Yuppies* (*young, upwardly mobile* professionals), joves professionals que escalen ràpidament nivells socioeconòmics i generalment amb edats que oscil·len entre els 26 i els 35 anys.
- b) *Dinks* (*double income no kids*), parelles d'edats entre els 35 i els 45 anys, que no tenen fills i en els que els dos treballen i aporten dos sous a casa.

Aquestes dues categories troben inacceptable passar-se els dies tirats a la platja com ho feien les persones de la seva edat alguns anys enrera. Voldrien unes vacances on experimentessin un repte, per petit que fos, i desitgen retornar a casa en bona condició física, i havent viscut una experiència original.

Recentment està apareixent una nova classe d'ecoturistes: *baby boomers* que ja tenen fills i que no desitgen tornar al turisme tradicional sinó tot el contrari, volen participar amb els seus fills en viatges on puguin estar en contacte amb la natura i conèixer noves cultures, sense córrer riscos innecessaris.

Segons l'estudi elaborat per la WWF, l'edat del turista de naturalesa fluctua entre els 30 i els 55 anys, i les dones representen entre el 50 i el 65% depenent del tipus d'activitat, si bé els homes constitueixen la majoria en el turisme d'aventura.

Pel que fa a l'edat dels visitants de les àrees protegides de Costa Rica, segons l'estudi de Sánchez Sáenz (1996), aquesta es troba entre els 31-50 anys, sent professionals o pensionistes. En l'estudi elaborat en el parc nacional de Tikal,

Guatemala, es va arribar a la conclusió que hi havia una diversitat de grups d'edats entre els visitants, sent els de 21-35 anys el grup més comú i pel que fa al sexe es va veure que el 46% eren dones i el 54% restant homes.

Una altra dada interessant és la procedència dels visitants. Segons els estudis de referència, pel que fa a països com Guatemala i Costa Rica, els principals mercats geogràfics són Europa, sobre tot Alemanya, Estats Units i Canadà.

Pel que fa als ingressos dels turistes de naturalesa que viatgen a destins llunyans, aquests són superiors a la mitjana, si bé s'ha de tenir en compte que existeixen variacions considerables. Al voltant del 25% dels turistes de naturalesa viatgen amb pressupostos reduïts, mentre que molts d'ells són professionals altament qualificats que pertanyen a la classe mitjana alta. Les parelles que representen el perfil típic del consumidor de serveis ecoturístics, són joves o d'edat madura amb ingressos dobles o parelles de major edat que tenen accés a ingressos disponibles més alts.

Cal tenir en compte que els guanys econòmics generats pels turistes de naturalesa són diferents d'acord amb la modalitat del viatge. Segons les fonts consultades per SECTUR per redactar el programa d'ecoturisme de Mèxic cal distingir entre:

- Turista individual: Tot i que els turistes que escullen aquesta modalitat gasten menys que els turistes que contracten paquets amb agències de viatges, la seva estada és més llarga, (23 dies de mitjana) i pel general utilitzen albergs i hotels modestos propietat dels pobladors locals. Aquest grup també utilitza els mitjans de transport locals amb molta més intensitat. Si es tenen en compte les fugues pel concepte de consum d'articles importats, els ingressos de divises proporcionats per aquest tipus de turista poden superar en termes nets al turisme convencional de grup. L'estereotipus del turista individual amb ingressos molt baixos, i un baix nivell de consum sembla confirmar-se sols esporàdicament, ja que en general es tracta de joves amb recursos i un alt nivell d'educació.
- Paquets turístics: Aquest és el grup més nombrós entre els turistes de naturalesa. El seu període d'estada és de dos a tres setmanes i realitza una despesa diària per persona d'entre 100 i 200 dòlars, segons les dades de l'any 1997.

En general, pot dir-se que el consum d'una persona allotjada en un hotel de propietat estrangera, s'inclina cap als béns importats de luxe, generant sols alguns beneficis nets per a l'economia local. En el cas dels paquets turístics, aproximadament un terç del seu cost és absorbit pel bitllet d'avió. Aquesta fracció es queda en el país de destí o en el país d'origen depenent de la línia aèria que es faci servir. L'altre terç del cost es destina a l'operador

turístic del país d'origen. La resta del cost del paquet es gasta en el país de destí, però només un 20 o un 25% del cost total es gasta a la regió on es troba l'atractiu turístic. Per altra banda, una persona que viatja a localitats petites i s'allotja en establiments de propietaris local amb personal, administració i abastiment provinents de la regió, proporciona majors ingressos per a l'economia regional.

En el cas de Costa Rica, la majoria dels turistes venen en la modalitat de paquet turístic, és a dir, arriben al país amb totes les despeses pagades, i sols un 5% dels beneficis es queden a la comunitat. (Solano, 1995)

Segons l'estudi elaborat per la WWF, el 1988 els turistes orientats cap a la naturalesa gasten més diners que la resta de turistes. Uns 2.558 dòlars com a mitjana dels cinc països entre els turistes que van citar els atractius naturals com la principal raó de la seva visita, contra els 1.531 dòlars pels que citaven aquests atractius com no importants.

Però a més a més de no estar prou definit què és el que s'entén per ecoturisme i com ha de ser un ecoturista, han començat a sorgir en la literatura turística estudis sobre els diferents tipus o modalitats d'ecoturista, segons diferents criteris, la qual cosa corrobora que, en certa manera, aquesta modalitat no és unívoca i que l'ecoturista no és una espècie única.

Doris van De Neene Ruschmann (1997), consultora en Planejament i Màrqueting Turístic, fa la distinció entre ecoturisme *hard* i ecoturisme *soft*. L'ecoturisme *hard* és aquell que interessa al visitant de la naturalesa pel seu ús científic i que generalment està practicat per ornitòlegs, botànics, geòlegs i altres professionals especialitzats i l'ecoturisme *soft* és el practicat per turistes que tenen interessos generals comuns com gaudir de la convivència amb la naturalesa, però sense córrer grans riscos ni esforços físics. Aquests últims són la majoria. Sota aquesta denominació també s'hi inclou els turistes que han comprat un paquet turístic per gaudir del sol i la platja, però que visiten de forma opcional o casual alguna àrea protegida.

També es poden classificar els ecoturistes d'acord a la intensitat de variables com el rigor físic o la profunditat amb la que vulguin analitzar, estudiar o aprendre sobre un tema específic, segons la motivació del viatge i la forma de realitzar-lo. Aquesta classificació establerta per Negrini (Tulio, 1995) coincideix amb la feta per Budowsky o Damaris i s'agrupen de la següent manera:

- Turisme científic: Es aquell turista que es desplaça per a realitzar alguna investigació.

- Turisme naturalista fort: Aquell que comporta, com a principal atractiu, un aspecte específic de la naturalesa però amb una finalitat investigadora moguda per raons intel·lectuals, o per alguna afició particular molt forta. Aquest és el cas dels observadors d'aus (*birdwatching*) i papallones, els que estudien les orquídiades, etc. Aquestes persones acostumen a tolerar serveis simples o poc especialitzats.
- Turisme naturalista suau: Són els turistes que viatgen per moda i no inicialment per la naturalesa. Són menys tolerants a rebre serveis deficientes o poc especialitzats. Es diu que aquest segment és el de més ràpid creixement sobretot a Costa Rica, però s'està estenent a d'altres destins que s'estan especialitzant en l'activitat ecoturística.
- Turista d'aventura i esportiu: El primer inclou descens pels ràpids dels rius en canoes, parapent, paracaigudisme, vol lliure, etc. L'esportiu inclou practiques esportives com són: l'alpinisme, el ciclisme, el muntanyisme i el senderisme.
- Agroecoturisme: Té com objectiu l'observació de les pràctiques agràries com una forma d'ecodesenvolupament o tecnologies agropequàries per al desenvolupament sostenible. Inclou visites a les explotacions agrícoles, ramaderes o forestals, a institucions d'educació superior i a centres d'investigació relacionades amb aquestes activitats.

Un altre criteri que ens és de gran utilitat per a perfilar la demanda són els seus interessos i la duració de la seva estada; d'acord amb això es poden agrupar en tres categories:

- Ecoturista radical: Mostra un interès clarament definit per la naturalesa, de gran sensibilitat ambiental, llargs períodes d'estada, demanda d'infraestructures mínimes, grans expectatives sobre l'experiència que desitja obtenir i exigeix contextos naturals no pertorbats. Evita les grans concentracions de visitants.
- Ecoturista mig: Expressa un interès per la naturalesa poc especialitzat. Té una sensibilitat superior a la mitjana, passa períodes d'estada relativament curts, demanda una infraestructura convencional, té grans expectatives en relació a la qualitat de l'experiència i demanda informació. No és molt exigent respecte als contextos naturals no pertorbats, no evita totalment les grans concentracions de visitants.
- Ecoturista casual: Mostra un interès superficial per la naturalesa. Té una sensibilitat ambiental mitjana, passa períodes d'estada curts (generalment un dia), gran demanda d'infraestructura, grans expectatives respecte a l'experiència buscada, però no li dona importància a un context natural no

pertorbat, no demana informació sobre el lloc que visita, i és poc sensible a les grans concentracions de visitants.

La majoria dels autors adverteixen que les últimes dues categories constitueixen el gruix dels ecoturistes i que és en aquests dos grups on es preveuen les taxes de creixement més altes⁹.

També es considera que la demanda d'infraestructura de l'ecoturista mig és considerablement menor a la del turista convencional de platja. El primer grup està disposat a acceptar amb major facilitat les condicions locals respecte el menjar i l'allotjament, ja que les considera part de l'atractiu del viatge. La higiene, la seguretat i un confort relativament simples són més importants que un allotjament luxós. Un altre element important per a l'ecoturista és l'estabilitat política del país que visita.

També es parla de la figura del visitant casual, que és aquell que passa un dia o un cap de setmana a l'àrea natural, desenvolupant activitats de pic-nic, pesca, natació. Aquests visitants tenen un impacte considerable sobre l'economia local, i és possible mantenir-los allunyats de les àrees de conservació mitjançant infraestructures i equipaments correctament situats.

És important fer notar que des de que s'inicia la pràctica de l'ecoturisme amb èmfasi comercial, al voltant de la dècada dels 80, el consumidor ha anat variant el seu perfil. És així com avui en dia Báez i A. Acuña (1998) resumeixen l'evolució de l'ecoturista des de la seva expressió més pura, fins a les persones d'interès general que poc o res saben sobre el tema, però que estan disposats a experimentar-ho, i que es podrien denominar ecoturistes en potència. Cal dir però, com diuen els autors, que no en totes les situacions es presenta una evolució del consumidor. Aquesta evolució només es pot constatar normalment en els destins que es consideren pioners en ecoturisme com ara Kenya, Costa Rica i Equador, entre d'altres. Més recentment, la majoria dels països promouen, via inversions, el desenvolupament de l'ecoturisme i surten a buscar els seus clients amb un perfil segons el seu producte o l'oferta existent.

En aquest procés o evolució de l'ecoturista es parla d'una evolució de l'ecoturista de la "E" majúscula a la "e" minúscula". És a dir fa una degradació que començaria en els científics, els quals busquen serveis bàsics i proporcionen recursos limitats; en un segon lloc es troben les persones amb interès molt específic i coneixement de la matèria, els *birders*, que demanen serveis rústics poc sofisticats i tenen una major disponibilitat de recursos econòmics; en un tercer lloc els mitjans de comunicació, és

⁹ Font: www.txinfinet.com/mader/planeta/1197/1197mexico.html

a dir, revistes especialitzades, grup que es veuria motivat per grups anteriors i que demanden serveis necessaris i recursos disponibles amb el recolzament de governs amfitrions. En un quart lloc es trobarien a ambientalistes o conservacionistes, amb coneixements amplis de la problemàtica ambiental, que requereixen serveis rústics amb més comoditats i amb major capacitat de pagament. En cinquè lloc, els estudiants i *backpackers* amb interessos específics i generals, que requereixen serveis bàsics, limitada disponibilitat de recursos econòmics i estades més prolongades i, per últim, es troba una demanda amb interès general, però amb poc o cap coneixement sobre el tema ambiental; aquests requereixen serveis més sofisticats, activitats combinades i certa disponibilitat de pagament.

Quadre 2.5: Exemple de Codi de conducta de com ser un bon ecoturista

- Quan s'ingressi en una àrea protegida es recomana dur una sèrie d'estrís com: binocles, una capa impermeable per a les inclemències del temps, sabates adequades per caminar, repel·lent dels mosquits, aigua, etc.
- Informar-se sobre el lloc que es visitarà.
- Romandre als senders marcats i sempre caminar per les zones obertes a la visita pública. És important caminar en silenci.
- Fer cas de les indicacions i dels rètols.
- No deixar res enrera, excepte les teves petjades i emportar-te només fotografies i records.
- No col·leccionar cap cosa, incloses flors, llavors i roques.
- Evitar destorbar la vida dels animals, especialment quan ells estan festejant, niant i menjant. No donar-los de menjar i observar la nidació de les tortugues marines sols amb guies qualificats. Cal recordar que els animals no l'estan invitant a que se'ls molesti la seva privacitat i el seu hàbitat. Els sorolls poden suposar un perill i poden pertorbar-lo.
- Contractar guies locals, comprar artesanies locals, ser client d'hotels i restaurants locals, i donar suport a projectes que beneficiïn les comunitats locals.
- No comprar animals salvatges. Comprar sols artesanies fetes amb productes naturals o de fonts renovables com la fusta.
- Ser sensible amb la cultura i les tradicions locals, i estar disposat a interrelacionar-se amb la població local, ja que el turisme és una activitat que pot ser una experiència inoblidable per tothom.
- Interessar-se si el seu viatge beneficiarà a la comunitat que visita o esbrinar si la companyia amb la que viatja contribueix amb els esforços de conservació local o en projectes de desenvolupament comunitari. És important donar suport a programes locals de conservació.
- No llençar l'àncora en esculls, mirar sempre si hi han boies per lligar el bot.
- Evitar destorbar els peixos i no donar-los-hi de menjar.
- Si es neda per sota l'aigua, cal mantenir la flotabilitat neutra quan hi hagi a la vora una formació d'esculls i si s'està fent *snorkiling*, ser conscient dels corrents i de les marees.
- No remoure cap corall o ambient de vida marina.
- No trepitjar ni tocar cap corall.
- Posar tot l'esforç en anar amb cura quan es vagi per damunt de la sorra o sediments amb les aletes.
- Si es segueixen aquests simples consells, tu ajudes a assegurar que les àrees protegides puguin ser visitades per generacions futures.

Font: Adaptat de L. Flores (1998)

Com que els interessos, les motivacions, els coneixements de les persones que visiten les àrees protegides són força diversos i no tots els visitants d'aquestes

poden ser considerats realment ecoturistes, i ja que els recursos que es consumeixen en l'ecoturisme són recursos fràgils, s'estan elaborant codis de conducta ètica, com el que es pot veure en el quadre 2.5, per així suggerir formes en què els turistes puguin prendre una part de responsabilitat en la protecció dels recursos que visiten, per minorar els impactes negatius en l'ambient i alhora perquè el visitant pugui gaudir al màxim de la seva visita i així obtenir una experiència de qualitat.

Però per utilitzar els mitjans adequats per comunicar-se amb els visitants i per dur a terme una bona planificació d'aquesta activitat és molt important esbrinar i enquestar les percepcions socials i psicològiques i els desitjos dels turistes, per així avaluar si les seves necessitats són assolides. Perquè com molt bé es diu en les directrius que publica la OMT i la PNUMA (1995), "hi ha persones que prefereixen visitar el parc en grups organitzats i rebre les clàssiques explicacions d'un guia, mentre que altres prefereixen fer-se el seu propi itinerari en un sistema de pistes amb l'ajuda d'un opuscle informatiu, també hi ha d'altres que rebutgen qualsevol índex d'organització i prefereixen veure les coses pel seu compte. A uns els agrada parlar, a altres escoltar, a altres llegir informació i d'altres veure coses".

També es important arribar a una caracterització dels visitants de les àrees protegides perquè les diferents categories de turistes produeixen diferents graus d'impacte. Entre els factors a determinar en el perfil del visitant es troba la seva educació, característiques socio-econòmiques, expectatives de la visita, duració de la seva visita, àrees a visitar, etc. En aquesta anàlisi es pot determinar la demanda, per una part, i avaluar el tipus de turista que està arribant i les seves intencions respecte a la visita al parc. Segons Morera i Garcia (1995), l'anàlisi de les dades obtingudes pot ajudar a establir tipus, tendències i projeccions de visitants en termes qualitatius i quantitatius, tant a nivell nacional com a nivell de l'àrea visitada, i planificar de millor manera la gestió de la demanda i de l'oferta. A partir de les dades obtingudes en els qüestionaris també es pot establir un vincle entre el tipus de turista i els efectes observats a l'àrea protegida. La posterior constatació d'elevades correlacions entre un impacte i un tipus de turista determinat pot motivar l'adopció d'una sèrie de canvis en la gestió del parc, així com la necessitat de portar a terme una nova política de promoció i d'edició de material educatiu i interpretatiu dirigit a la disminució dels impactes negatius i a la incentivació dels punts positius.

Hi ha autors que afirmen o sostenen que el nombre i tipus de visitants depèn entre d'altres factors de la intensitat del maneig, de les facilitats bàsiques, dels serveis d'informació, senders, així com de les característiques naturals de l'àrea, de la comercialització o de com es ven turísticament l'àrea en qüestió. Com exemple es pot posar el cas de Costa Rica. En el parc Manuel Antonio, situat a la costa, la

majoria dels visitants prefereixen les activitats recreatives abans que les contemplatives o d'interpretació ambiental; en canvi al parc del Volcán Poás, els visitants mostren un patró diferent, ja que la majoria dels usuaris durant la seva visita es dediquen a activitats educatives i formatives. (Pinazzo, 1995)

A manera conclusió es pot afirmar, com Pacheco (1995) que són realment molt pocs els visitants que es poden classificar com ecoturistes, dons tot i que sembla una paradoxa, més del 90% dels turistes estrangers que visiten Costa Rica, destí ecoturístic per excel·lència en la zona d'estudi, venen més aviat per gaudir de les zones litorals i del Valle Central, visitant un dia algun dels parcs més propers a la ciutat o els més promocionats. Així els turistes ecològics que fan honor del seu nom, sempre són un nombre reduït i no constitueixen de moment un perill real o potencial pel patrimoni natural que és protegit. Aquest sector de la demanda té una consciència ambientalista ben desenvolupada i es comporta col·laborant amb la defensa de la integritat de les àrees silvestres protegides. Els que si són un "perill", són molts d'aquells visitants que no poden canviar el seu habitual comportament urbà en un bosc, on es pretén i es demana al visitant que tingui un mínim de respecte i que sigui conscient de la importància de conservar la naturalesa i de mantenir-la. Està clar que qualsevol persona pot ser ecoturista i que no és una categoria exclusivista, si el que l'identifica com a tal és el fet d'entrar i visitar una àrea protegida. Aquest és el cas dels turistes de negocis o turistes de sol i platja, que en un principi no viatgen amb la intenció de visitar les àrees protegides, però que poden ser induïts a visitar un parc, de manera que en alguns casos poden constituir un mercat potencial i addicional a l'ecoturisme.

El que si es pot afirmar amb rotunditat és que un ecoturista no es diferencia de la resta de mortals per la seva manera de vestir o l'edat, ni en cap factor extern sinó per l'actitud respecte el medi.

2.6. Activitats i educació ambiental

L'ecoturisme com modalitat "nova", jove i destinada a un públic actiu, és molt més que la idea romàntica de visitar parcs nacionals o reserves de la biosfera per descobrir la naturalesa; en realitat abasta una gran varietat d'activitats complementàries.

Si bé el turista tradicional i l'ecològic, com ja s'ha dit, poden trobar-se físicament a la mateixa àrea natural, la seva actitud i el seu interès pel medi ambient i les seves activitats són molt diferents. El turista tradicional realitza activitats que "utilitzen" l'àrea com un mitjà, no com un fi.

En un estudi dut a terme per la WWF el 1988 en cinc països d'Amèrica Llatina i el Carib: Belize, Costa Rica, Dominica, Equador i Mèxic, que com ja s'ha mencionat en l'apartat anterior, és una de les poques vegades que s'ha dut a terme una investigació sobre ecoturisme; amb la realització de 1.175 enquestes, es va arribar a la conclusió que les principals activitats que duïen a terme els turistes estrangers motivats per la naturalesa d'aquests països van ser: observació d'aus (58%), observació de fauna silvestre en general (55%), passejades en bot (42%), botànica (31%), excursionisme / *trekking* (28%), cultures locals (25%), caminar per la selva (23%), muntanyisme (22%).

Diferenciar les activitats pròpiament ecoturístiques d'entre el gran nombre que s'ofereixen, és una tasca realment difícil i potser fins i tot compromesa, per la manca de criteris i pel fet que el mateix concepte d'ecoturisme no està del tot definit.

En *El Plan Nacional de Recreación en Zonas de Atractivo Natural de Reserva Ecológica, Parques Nacionales y Zonas de Patrimonio Histórico* elaborat el 1982 a Mèxic, tot i que no es fa referència al concepte d'ecoturisme, es parla de les activitats de recreació dins de les àrees protegides i s'especifica que: "*el turismo preservador y de fortalecimiento de la identidad nacional, acepta y fomenta, además de la educación, la cultura, la historia y el respeto a la naturaleza tanto entre prestadores de servicios com entre los usuarios, actividades como: el excursionismo, campismo, espeleología, escultismo, vuelo en papalotes, pesca deportiva, la cinegética reglamentada, deportes al aire libre, safari fotográfico, dibujo al aire libre, campamentos didácticos infantiles, zoológicos, acuarios, jardines botánicos, facilidades de estudios, tesis, etc.*".

El que sí està clar és que l'ecoturisme té uns objectius educatius i socials i amb aquesta base s'implementen les activitats. Aquestes són respectuoses i contemplatives en la forma de relacionar-se amb la naturalesa i fan servir accions positives per la seva conservació.

Entre les variades activitats que contempla l'ecoturisme es poden trobar:

- L'observació de la flora i la fauna silvestre. Exemple: observació de les balenes durant els mesos de gener a març, o dofins a la Reserva de Vizcaíno (Mar de Cortés, Mèxic), la nidació de les tortugues al Parc Nacional Tortuguero (Costa Rica) o observar la papallona monarca que emigra del nord d'Amèrica i que arriba a Mèxic el mes d'octubre assentant-se als Estats de Michoacán i Mèxic. L'observació dels ocells ha creat la figura del *bird watching* (observador d'aus), que és una de les activitats que més força està prenent en molts destins ecoturístics i orientada cap a un segment molt especialitzat (Veure Fig. 2.3).

Figura 2.3: Activitats que ofereix Rumbos al Parc Natural Montemar (Cuba)

Font: Tríptic de Rumbos

- Exploració geològica i espeleologia. A manera d'exemple es pot citar el Monument Nacional Valle de Viñales, Cuba, que forma part de la Sierra de Organos, on la cadena Hoteles Horizontes ofereix explorar les magnífiques coves que hi ha, com la Cueva del Indio, amb més de 45 quilòmetres de galeries.
- Observació natural del fons marí o ecobusseig. A l'illa de Cozumel es pot practicar *snorkel* i admirar les formacions del gran escull maia o nedar a prop d'una gran diversitat de peixos.

L'altre gran destí per practicar aquesta activitat és Cuba, per la seva privilegiada situació entre dos mars, l'Atlàntic al nord i el Carib al Sud, els més de 5.746 km de costes i una plataforma continental de 70.000 km². L'illa està considerada com un dels grans paradisos del busseig. Té la segona barrera coral·lina més gran del món, després de l'australiana, on la visibilitat horitzontal és d'uns 40 m i la temperatura mitjana de l'aigua de 24°C.

La majoria dels fons marins de l'illa compten amb una rica i colorida fauna marina, sent aquests els ecosistemes millor conservats del país. La majoria dels llocs d'immersió es troben en les proximitats dels centres de busseig, on els instructors, certificats per la Conferència Mundial de Actividades Subacuáticas (CMAS), ofereixen la possibilitat de realitzar cursos específics de submarinisme a coves, submarinisme nocturn, orientació, fotografia

submarina i programes de ecobusseig, dirigits per professors universitaris o investigadors especialitzats en fauna i flora marina. Un dels parcs on s'ofereix aquest tipus d'activitats és el Parc Natural de Cayo-Coco.

- Excursions i senderisme o *trekking*. Aquesta activitat és la més usual, això sí, cal que les àrees protegides tinguin un bon sistema de senders interpretatius, com els que es troben al Parc Nacional Poás de Costa Rica, al Parc Nacional Tikal de Guatemala o al Parc Nacional Tigra d'Hondures.
- Passejades a cavall, per exemple en el Parc Nacional de la Gran Piedra a la Sierra Maestra (Cuba), que és la millor forma de conèixer el parc en companyia de guies especialitzats.
- També s'ofereixen activitats com la de contemplar la natura des d'un telefèric, com el telefèric silenciós, que es troba al límit nord del Parc Nacional Braulio Carrillo a Costa Rica, molt observat pels països veïns o l'anomenat Canopy tour, a l'àrea de Monteverde, que consisteix en deslligar-se per un cable mitjançant un arnès.
- Tours guiats amb canoa o llanxa, com a mitjà de transport necessari per desplaçar-te o per admirar millor els atractius de l'àrea, sempre i quan el visitant estigui acompanyat d'un guia qualificat. L'experiència d'admirar els flamencs rosa o com s'amaguen entre els manglars els cocodriils de la Reserva Ría Lagartos, pot ser una experiència realment inoblidable, però cal anar acompanyat d'un bon coneixedor de la zona.
- D'altres activitats que es consideren són: la pintura de temes naturals, el safari fotogràfic de la naturalesa submarina o terrestre, la pesca esportiva *catch & release* (captura-alliberació) i *flishing* (captura-alliberació amb mosca en aigües salades). Activitat molt sol·licitada pels turistes a la reserva de Sian Ka'an, ofertada pels pescadors locals i regulada per l'Asociación de Amigos de Sian Ka'an; l'ecoarqueologia, que es pot practicar al Parc Nacional de Tulum, on les restes arqueològiques s'harmonitzen en un marc paisatgístic, etc.; visites a granges de cocodriils, com ara la que es troba a la Reserva de la Biosfera de Bacanao (Cuba), orquidiaris, jardins botànics (veure foto 2.1) , etc. De fet el llistat d'activitats no s'acabaria mai, ja que cada dia algun empresari crea una nova activitat sota conceptes cada vegada més estranys, però alhora suggerents.

Fotografia 2.1: Jardí botànic de cactàcies, CANTE, Mèxic

Font: Elaboració pròpia

Pel que fa a les activitats que practiquen els “altres”, és a dir, els turistes tradicionals, com si fos quelcom pejoratiu, es redueix en: prendre el sol, passar el dia al camp, practicar esports aquàtics com ara, l'esquí aquàtic o activitats pròpies del turisme d'aventura com ara el ràfting, el *kayak*, ciclisme de muntanya, etc.

Aquestes activitats però poden ser també de fet incloses dins del grup d'activitats ecoturístiques, tot depèn de l'actitud amb que es practiquen, l'objectiu que es persegueix, si estan regulades o no i si tenen una finalitat educativa i conservacionista.

Dins les gires educatives que ofereix la Fundación para el Desarrollo de la Cordillera Volcànica Central de Costa Rica, hi ha activitats com el ràfting, que també pot ser una activitat ecoturística, com es pot veure en la descripció que se'n fa a la revista de promoció que edita la fundació: *"Saliento temprano en la mañana, en este recorrido se tiene la ocasión de asimilar los más variados aspectos relativos al Parque Nacional Braulio Carrillo, a través de charlas impartidas por nuestro educador ambiental. Después de un corto viaje per zonas ganaderas y agrícolas, se llega a Puerto Viejo de Sarapiquí y después a la Virgen, donde nos dirigimos al*

abordaje de las balsas, no sin antes haber recibido las instrucciones del caso para iniciar la aventura de 2 ó 3 horas en el bello Rio Sarapiquí. Este segmento del río es perfecto para principiantes y también para experimentados en este deporte. La jornada se inicia en el pueblo de la Virgen y conforme el río pasa por secciones de bosque primario de las reservas privadas de la Trimbina y Selva Verde, tienen la oportunidad de observar abundante vida silvestre, como por ejemplo nutrias y varias especies de avifauna acuática que aún se encuentran en las cristalinas aguas del río Sarapiquí". (FUNDECOR, 1998)

El que s'ha pogut constatar arran d'aquesta investigació és que cada cop hi han més indrets que s'oferten turísticament i que per atraure a un públic més gran, potser per ser competitiu o per oferir allò que la demanda d'avui en dia reclama, ofereixen tot tipus d'activitats aprofitant els recursos naturals protegits que són un marc inigualable per practicar-les.

Un cas força gràfic es troba a la zona sud de Costa Rica, que fins fa molt poc era una de les regions del país que no formava part de l'oferta ecoturística. Avui en dia es ven com la porta d'entrada al turisme verd, ja que acull importants àrees protegides com: el Parc Internacional de la Amistad, Parc Nacional Marino Ballena, Reserva Biològica Isla del Caño, el Parc Nacional Piedras Blancas, etc.

La promoció turística que es fa de la regió és: "*Sin duda estos destinos són suficientes para satisfacer el gusto de prácticamente cualquier visitante. En cuanto a los intereses personales, los turistas pueden practicar en la región las actividades deportivas o recreativas que más le plazcan, como montañismo, caminatas, espeleología (incursión en cavernas), "ski" acuático, natación en ríos o mar, canoismo, buceo y fotografía. Además tienen la posibilidad de pescar en el mar o ríos, surfear, navegar por rápidos de ríos, disfrutar de los sonidos y de la observación de la naturaleza, o conocer culturas indígenas". (Ramírez, 1997).*

A la conclusió que s'arriba doncs, és que les activitats en sí no són realment el principal problema sinó qui les oferta, com i qui les practica. Per la qual cosa cal capacitar, conscienciar i educar la societat en general, els Estats, els polítics i els empresaris. El component educatiu és com un distintiu que porta implícit l'ecoturisme i que el diferencia del turisme convencional.

La contribució a l'educació ambiental i la conscienciació per a un canvi d'actitud positiva i responsable respecte el medi ecològic ha de ser considerat com un dels objectius més importants de tota activitat veritablement ecoturística. D'acord amb la definició donada per la UNESCO a l'*Estrategia Internacional para la acción en el campo de la educación, capacitación ambiental*, celebrada a París l'any 1987, l'educació ambiental és: "un procés permanent, mitjançant el qual els individus

adquireixen consciència del seu entorn mediambiental amb la finalitat de que els coneixements, valors, eines i experiències adquirides els capaciti per actuar individual o col·lectivament per resoldre els problemes ambientals presents i futurs". (SEMARNAP i INE, 1996). L'educació ambiental és un procés de sensibilització i s'han de tenir condicions per impartir-la o rebre-la, modificar actituds i proporcionar criteris.

L'educació comporta també la presa de decisions i l'elaboració d'un codi de comportament respecte les qüestions relacionades amb la qualitat del medi ambient. És el procés que consisteix en reconèixer els valors i aclarir conceptes per fomentar les aptituds i les actituds necessàries per comprendre i apreciar les interrelacions entre l'home, la seva cultura i el seu medi biofísic. Els objectius de l'educació ambiental són molt senzills, ja que pretenen millorar totes les relacions ecològiques de l'home amb la natura i dels homes entre sí, perquè tinguin consciència del medi ambient i s'interessin per ell, i pels seus problemes.

Els serveis d'educació i interpretació constitueixen un dels punts bàsics d'una àrea protegida i han de tenir una de les més altes prioritats en la gestió i presentació dels serveis ecoturístics. La interpretació pot millorar la qualitat de l'experiència del visitant, al donar significat a molts aspectes que podrien passar inadvertits o incompresos. Però els programes d'educació ambiental no únicament van dirigits als visitants estrangers, sinó també als nacionals, als habitants que viuen dins o prop de les àrees protegides, i a d'altres sectors implicats. Les fites que té la interpretació ambiental són proporcionar una estada agradable i educativa al visitant, és a dir, que per un costat es diverteixi i per un altre aprengui i canviï d'actitud millorant la comprensió i apreciació del visitant sobre l'àrea protegida. També es tracta de provocar i estimular els visitants a descobrir per ells mateixos un territori i, per últim, crear una consciència conservacionista. Entre els avantatges o beneficis que aquesta valuosa eina pot aportar és que es pot col·laborar en la promoció d'una àrea, ja que es fan servir opuscles o tríptics, en els que a més a més de donar la informació necessària es presenten els aspectes més importants de l'àrea que es visita (veure foto 2.2).

L'educació i la interpretació del medi ambient estan considerats com instruments claus utilitzats pels gestors per a una millor administració turística. Popularment es diu que la manca d'un programa d'interpretació mediambiental en un parc és com convidar a algú a casa, obrir les portes i desaparèixer. Per tant, es tracta d'una eina que influeix en la conducta del visitant, busca el seu recolzament i facilita el treball del gestor del parc.

Fotografia 2.2: Guia de la Fundación Cocibolca donant recomanacions als turistes abans de visitar el Parc Nacional Mombacho, Nicaragua

Font: Elaboració pròpia

No s'ha de perdre de vista ni menysprear la responsabilitat pròpia del turista ja que amb la seva actitud, manca d'educació, hàbits i costums, provoca conscient o inconscientment, greus perjudicis als atractius naturals. Davant d'aquesta situació s'han de generar respostes que d'alguna manera involucrin la participació del turista enfront de la problemàtica del deteriorament ambiental. Per això és important fomentar una moral ecològica del turista, o sigui, fomentar una actitud davant dels valors que representa el respecte a la vida, i més que res, la nostra responsabilitat.

Els serveis d'informació i interpretació mediambiental es presentaran dins de l'àrea protegida i en les localitats immediates a la reserva. El servei d'informació abasta des d'opuscles o prospectes, que han de ser il·lustratius, atractius i interessants i han de suggerir més que detallar, fins a projeccions. El que més se sol incloure és una breu descripció de les atraccions principals, un plànol i el reglament del parc. Però, per regla general han de difondre segons la PNUMA i la OMT (1992), els següents tipus d'informació:

- Què es pot veure i què es pot fer, a fi que els visitants puguin programar la seva visita.
- Com veure el que es vol veure. Per això es necessitaran plànols i punts d'interès, informació sobre accessos, distàncies, duració del trajecte, etc.

- S'ha de presentar de forma simple i breument tota la informació bàsica.
- Hi ha d'haver per escrit les normes dels visitants dins de l'àrea protegida, reglaments, etc.
- Objectius i context de la protecció de l'àrea natural en qüestió.

També es pot difondre la informació mitjançant guies especialitzades o manuals, senders senyalitzats, o més personalitzada com serien les visites amb guies, com les Gires educatives que ofereix la Fundación FUNDECOR a la Cordillera Volcánica Central; centres d'informació, jardins botànics on hi hagi una mostra de les principals espècies de l'àrea protegida, com el que ofereix l'Associació CANTE a San Miguel Allende, Mèxic, en el que s'intenta recuperar i revaloritzar espècies de les zones àrides i semiàrides del país; publicacions en els medis de comunicació massius, exposicions, etc.

En el cas de Mèxic, el projecte Mariposa Monarca, a l'Estat de Michoacán, ha contemplat que una de les tasques pendents i més importants en la que cal centrar força atenció és en l'educació ambiental. Tal com va explicar in situ el Lic. Arturo Gálvez, cap de Turismo Social de la Secretaría de Michoacán, en el nou projecte es preveu fer un sala d'audiovisuals on es passarà un vídeo formatiu, educatiu i informatiu, per ensenyar a la gent com s'ha de comportar en el sender on es troben les papallones.

A Guatemala, es va dur a terme un esforç nacional i internacional, per promoure una millor gestió ambiental al Petén. Es va dissenyar un projecte pilot d'*Extensión, Interpretación y Educación Ambiental en el Parque Nacional Tikal*. El seu objectiu era enfortir el valor local del parc nacional i augmentar la consciència dels ciutadans del Petén sobre la necessitat de conservar els recursos naturals.

Tikal és un lloc ideal per a un programa pilot d'aquest tipus, per la seva biodiversitat abundant i de fàcil observació, atractius arqueològics, bona accessibilitat vial i una població local d'una gran diversitat cultural. Aquest projecte estava dirigit tant a visitants nacionals com a estudiants i grups locals que fan viatges especials al parc. Abans d'aquest projecte, hi havien poques activitats que anessin dirigides cap a aquests grups i cap mena d'informació sobre ecologia i conservació local estava disponible per als visitants del parc. Des que es va finalitzar el curs, alguns participants han continuat col·laborant en els programes interpretatius i d'educació ambiental. Avui, però, la continuïtat del programa és incerta. El que queda força clar de l'experiència és que sols un públic ben informat pot prendre decisions amb judici respecte al maneig dels recursos naturals.

Els visitants, al gaudir de les zones protegides i la seva bellesa, entenen la necessitat de preservar-les, així com la de conservar les àrees dels seus països. Per altra part, quan els habitants locals veuen o s'adonen que tantes persones venen de tant lluny per conèixer la seva naturalesa, s'interessen per explorar-la i aprenen a apreciar-la, convertint-se en uns bons vigilants i promotors.

2.7. Conclusions

En aquest apartat s'ha pogut veure com el turisme ha experimentat radicals canvis quantitatius i qualitatius. Ha canviat la seva dimensió com fenomen de masses, incloses les seves formes, amb l'aparició sistemàtica de nous productes, destins i maneres d'entendre l'art de viatjar. Tot aquest gran canvi dimensional ha generat transformacions d'enorme importància econòmica, mediambiental, cultural i fins i tot política.

La sostenibilitat s'ha transformat en un requisit i en un imperatiu per atraure segments interessats en desenvolupar activitats estretament relacionades amb la natura i la cultura, però també per augmentar la competitivitat i la rendibilitat de l'activitat turística. (SECTUR, 1995)

Una idea interessant que aporten Marín i Mendaro (1996) és que: "a l'hora d'enfocar el debat sobre la sostenibilitat en matèria de desenvolupament turístic, amb massa freqüència es sol associar aquest concepte amb les noves i molt particulars formes de turisme: ecoturisme, turisme verd, turisme rural, turisme científic, turisme d'aventura, però avui en dia només constitueixen una petita part del conjunt de l'activitat turística". Al finalitzar, doncs, aquest mil·lenni s'haurà de propiciar un model de desenvolupament que doni cabuda harmoniosa a diversos tipus de turisme, però amb el condicionant que tots siguin sostenibles, és a dir, de baix impacte, a fi de no excedir les capacitats de càrrega dels ecosistemes naturals i culturals i que, a la vegada ofereixin opcions viables de desenvolupament socioeconòmic als habitants locals.

L'ecoturisme, modalitat en la que s'ha centrat aquest apartat, intenta donar resposta a les noves necessitats de la demanda i a les noves exigències de l'activitat turística. Aplicat correctament pot comportar una sèrie de beneficis mediambientals, econòmics, turístics i polítics, però si se'n fa un mal ús, no es pot evitar l'aparició d'impactes negatius i de cada cop més detractors d'aquesta modalitat.

No ni ha prou amb etiquetar l'ecoturisme com un tipus de turisme alternatiu, sostenible, verd i ecològic per a que els problemes i els impactes desapareguin i no

hi tinguin cabuda. Tot el contrari, cal recordar que l'ecoturisme es basa en una relació estreta amb la naturalesa, que la base de l'oferta són àrees en un estat inalterat i verge, d'una gran fragilitat.

Els principals problemes de l'ecoturisme són conseqüència de l'absència d'estudis i investigacions per saber amb el que es compta, qui visita els recursos, quins impactes s'hi donen, etc.; en definitiva de la manca de planificació de l'activitat turística en les àrees protegides. Per la qual cosa el procediment en que es cau és ofertar turísticament aquelles àrees protegides més atractives i singulars, que no compten amb la infraestructura ni amb els estudis necessaris i a mesura que els problemes apareguin ja s'intentaran solucionar.

La manera possiblement més fàcil de justificar-ho és dir que l'ecoturisme és encara una activitat jove, que com que es desenvolupa en països amb pocs ingressos i amb poca experiència turística, el temps ho solucionarà. Però cal alguna cosa més que excuses. De fet, es té l'experiència del turisme de masses i no es pot caure en els mateixos errors comesos en el passat.

El que si està clar és que la competència en el camp de l'ecoturisme cada cop es fa més disputada a nivell mundial i que per tant, s'hauran d'assolir nivells d'excel·lència i qualitat si realment es pretén ser reconegut en el mercat, perquè sinó es donarà la raó a aquells que pensen que aquesta activitat i la seva pràctica és més un desig o una utopia, producte de la moda i del mercat, que no aporta cap canvi substancial respecte al turisme dels anys 60.